

## บทที่ 2

### เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง ปัญหาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของครูสังคมศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษา  
เชียงใหม่ เขต 5 ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยนำเสนอตามลำดับ  
ดังนี้

#### 1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.1 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.2 ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.3 ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.4 ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.5 แนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน

#### 2. ปัญหาด้านการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอน

#### 3. ครูสังคมศึกษา

3.1 ความหมายของครูสังคมศึกษา

#### 4. เขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่เขต 5

#### 5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

### ภูมิปัญญาท้องถิ่น

#### ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

“ภูมิปัญญา” เป็นคำที่ใช้กันในหมู่นักการศึกษามานานแล้วส่วนคำว่า “ภูมิปัญญา  
ชาวบ้าน” หรือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” หรือ “ภูมิปัญญาไทย” มีผู้สนใจพูดถึงกันมากขึ้น เมื่อทศวรรษ  
ที่ผ่านมาทั้งองค์กรภาครัฐ (GO) องค์กรภาคเอกชน (NGO) การเข้าใจเรื่องภูมิปัญญาเป็นสิ่งสำคัญ  
ที่ทำให้เข้าใจวัฒนธรรมของชาวบ้านและทำให้เข้าใจภาพรวมวัฒนธรรมของชาติได้ ซึ่งนักวิชาการ  
หลายท่านได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

สิริกร ไชยมา (2544, หน้า 2) ได้อธิบายถึงความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นคือ องค์ความรู้  
ของชาวบ้าน หรือทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดขึ้นจากสติปัญญา ความสามารถของชาวบ้านเอง  
เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาหรือใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย โดยมีกระบวนการ  
สั่งสม สืบทอดและกลั่นกรองกันมาเป็นเวลายาวนานจนเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544, หน้า 42) ให้ความหมายของ “ภูมิปัญญา” ว่าหมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มคนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและการดำรงชีพในระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม และวัฒนธรรมที่ได้มีพัฒนาการสืบสานกันมา

จักรพันธ์ เพียรพนัสศักดิ์ (2543, หน้า 13) ได้ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นระบบ ความคิดและวิธีการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของมนุษย์ ทั้งในด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรม แนวความคิดและวิธีการดังกล่าว เกิดจากการสังเกต การทดลอง ลองผิด ลองถูก หรือใช้วิธีการอย่างอื่นจากประสบการณ์หลาย ๆ ครั้งแล้วสรุปเป็นบทเรียน ภายใต้อารมณ์ความรู้สึกความเชื่อของบุคคล ในสังคม

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2542, หน้า 14) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของคน ไทยที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่าน กระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ บำรุงแต่งและถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหา และพัฒนาวิถีชีวิตของคน ไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย และเป็นภูมิปัญญาที่คนทั้งชาติใช้และปฏิบัติร่วมกัน

จากรุวรรณ ธรรมวัตร (2542, หน้า 4) กล่าวถึงภูมิปัญญาไว้ว่าหมายถึงแบบแผนการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่า แสดงถึงความเฉลียวฉลาดของบุคคลและสังคมซึ่งได้สั่งสมและปฏิบัติสืบต่อกันมา ภูมิปัญญาจะเป็นทรัพยากรบุคคลหรือทรัพยากรความรู้ก็ได้และภูมิปัญญาพื้นบ้านหมายถึง ทรัพยากรความรู้กับ ทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ในท้องถิ่นแต่ละแห่งซึ่งอาจเป็นเอกลักษณ์เฉพาะงาน หรือเป็นลักษณะสากลที่หลาย ๆ ท้องถิ่นมีคล้ายกันก็ได้ ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ในแต่ละท้องถิ่นเกิดจากการที่ชาวบ้านแสวงหาความรู้เพื่อเอาชนะอุปสรรคทางธรรมชาติทางสังคมที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาพื้นบ้านจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและวิถีชีวิตชาวบ้าน

กำธน สินธวานนท์ (2539, หน้า 245) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) ว่า เป็นความรู้ของชาวบ้านที่สร้างขึ้นจากประสบการณ์และความเฉลียวฉลาดของแต่ละคน ซึ่งได้เรียนรู้จากพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ญาติพี่น้อง และผู้ที่มีความรู้ในชุมชน ความรู้เหล่านี้เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตเป็นแนวทางหลักเกณฑ์ มีวิธีปฏิบัติที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว ความสัมพันธ์กับผู้ที่ล่องลับ ไปแล้วกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และธรรมชาติ ความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกคนรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับปรุง ประยุกต์ และเปลี่ยนแปลงจนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

จากการศึกษาในเรื่องความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น อาจสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ ความสามารถและทักษะที่ได้จากประสบการณ์ภูมิหลังที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีตและเป็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการสืบทอดกันมา จากบรรพบุรุษจนถึงลูกหลาน เช่น จารีตประเพณี วิธีการดำรงชีวิต และพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสมดุล และภาษาท้องถิ่นเป็นต้น

### ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจากอดีตจนถึงปัจจุบันและต่อเนื่องมาจากการดำเนินชีวิตที่มีความสัมพันธ์ของธรรมชาติกับบุคคล มีความคล้ายคลึง ความหลากหลายในแต่ละท้องถิ่น ภาพรวมของภูมิปัญญาจึงไม่มีความแตกต่างซึ่งมีผู้สามารถแสดงลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

กฤษณา วงษาสันต์ (2545, หน้า 264) ได้อธิบายถึงลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

1. เป็นเรื่องของการใช้ความรู้ ทักษะ ความเชื่อและพฤติกรรม
  2. แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
  3. เป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต
  4. เป็นเรื่องของการแก้ปัญหา การจัดการ การปรับตัวการเรียนรู้ เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชนและสังคม
  5. เป็นแกนหลัก หรือกระบวนการทัศน์ในการมองชีวิตเป็นพื้นความรู้ในเรื่องต่าง ๆ มีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ตัวเองมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับสมดุลในการพัฒนาทางสังคม
- โครงการพัฒนาสื่อการศึกษาเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองของนักศึกษา (2545, หน้า 264) ได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาไทย หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้
1. เป็นเรื่องของการใช้ความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skill) ความเชื่อ (Belief) และพฤติกรรม (Behavior)
  2. แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อมและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
  3. เป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต
  4. เป็นเรื่องของการแก้ปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้ เพื่อความอยู่รอด ของบุคคลชุมชนและสังคม
  5. เป็นแกนหลัก หรือกระบวนการทัศน์ในการมองชีวิตเป็นพื้นความรู้ในเรื่องต่าง ๆ มีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง

6. มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับสมดุลในพัฒนาการทางสังคม

ประเวศ วะสี (2544, หน้า 74) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาเกิดจากการสะสมการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดในทุกสาขาวิชาไม่แยกเป็นวิชา ๆ แบบที่เราเรียน ฉะนั้นวิชาเกี่ยวกับเศรษฐกิจ อาชีพความเป็นอยู่ เกี่ยวกับค่าใช้จ่าย เกี่ยวกับการศึกษาวัฒนธรรมนั้น จะกลมกลืนเชื่อมโยงกันหมด

นิคม ชมพูลง (2544, หน้า 39) ได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้อย่างหลากหลายดังนี้

1. เป็นความรู้ เป็นข้อมูลเป็นเนื้อหาสาระ เช่น ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว มนุษย์ ผู้หญิง ผู้ชาย ประเภทครอบครัวฯ
2. เป็นความเชื่อของสังคมไทยโดยอาจยังไม่มีข้อพิสูจน์ยืนยันว่าถูกต้องเช่นนรก สวรรค์
3. ความสามารถหรือแนวทางในการแก้ปัญหาหรือป้องกันปัญหา
4. ภูมิปัญญาทางวัตถุ เช่น เรือนชานบ้านเรือน เครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ
5. ภูมิปัญญาทางพฤติกรรม เช่น การกระทำ การปฏิบัติตัวของคนต่าง ๆ

สามารถ จันทรสุรีย์ (2543, หน้า 145) กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 2 ลักษณะคือ

1. ภูมิปัญญาในลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ชีวิตทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน
2. ภูมิปัญญาในลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ คณิต และอื่น ๆ

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2542, หน้า 8-9) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้านประกอบด้วย 4 ลักษณะคือ

1. ความรู้และระบบความรู้ซึ่งสัมพันธ์กัน
2. ความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งเกิดจากการสั่งสมและการกระจายความรู้หรือการนำความรู้ไปให้บริการแก่คนอื่น ๆ อย่างไร เช่น ความรู้ของหมอชาวบ้าน ชุมชนมีการสั่งสมความรู้ทางการแพทย์หรือการเป็นหมออย่างไร เป็นต้น
3. การถ่ายทอดความรู้และกระบวนการถ่ายทอดที่ซับซ้อนจากคนชั่วอายุหนึ่งไปสู่อีกชั่วอายุหนึ่ง
4. การสร้างสรรค์และการปรับปรุง เพราะภูมิปัญญาชาวบ้านไม่ใช่ความรู้หรือระบบความรู้ที่หยุดนิ่งอยู่กับที่ แต่มีการปรับเปลี่ยนและมีการดัดแปลงเพิ่มเติมโดยอาศัยประสบการณ์ของชาวบ้านเอง รวมทั้งลักษณะของการอนุรักษ์

จากการศึกษาในเรื่องลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจจะสรุป ได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะที่เอื้อต่อการนำมาจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเป็นอย่างยิ่งเพราะสามารถเชื่อมโยงบูรณาการในส่วนที่เป็นรูปธรรมคือ วัตถุประสงค์และการกระทำทั้งหลาย และนามธรรม คือความรู้ ความเชื่อ ความสามารถ หรือแนวทางในการแก้ปัญหาและป้องกันปัญหา รวมทั้งการสร้างความสุขให้กับชีวิตเข้าด้วยกันนอกจากนั้น ได้เน้นเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายโดยมีวัฒนธรรม จริยธรรม เป็นสิ่งยึดมั่นให้คนในสังคมมีความผูกพันกัน ทำให้เกิดความตระหนักและเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น

### ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน และภูมิปัญญาไทย มีขอบข่ายที่กว้างและมีความคล้ายคลึงกันมากจึงมีนักการศึกษาและสถาบันต่าง ๆ ที่ได้ทำการศึกษากล่าวถึงประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์ (2547, หน้า 12) ได้แบ่งประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการผลิตหรือการประกอบอาชีพ ซึ่งมีลักษณะการประกอบอาชีพแบบพุทธเกษตรกรรม หรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะจัดความสมดุลสอดคล้องกับธรรมชาติ มุ่งการพึ่งพาตนเองเป็นกระแสหลักมากกว่าการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก ได้แก่ การทำสวนเกษตร การทำเกษตรผสมผสาน และการทำเกษตรแบบธรรมชาติ
2. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคมหรือการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ซึ่งได้แก่ ความเชื่อ คำสอน ค่านิยม ประเพณี ที่แสดงออกในแบบแผนการดำเนินชีวิต
3. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การรักษาป่าไม้ชุมชน การรักษาโรคด้วยสมุนไพร

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2547, หน้า 34 – 41) ได้จำแนกภูมิปัญญาชาวบ้านตามอัตถประ โยชน์ แบ่งเป็น 5 ประเภท ดังนี้

1. ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อการยังชีพ ภูมิปัญญาชาวบ้านประเภทเพื่อการยังชีพมีขึ้นเพื่อการมีชีวิตอยู่รอด อยู่อย่างมีความสุขสบายตามอัตถภาพ เป็นภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการเสาะหาปัจจัยพื้นฐานในการยังชีพของสังคมปฐมฐานยุคที่มนุษย์เสาะหาปัจจัยด้วยวิธีเก็บเกี่ยวและการใช้แรงงาน ได้แก่ วิธีทำมาหากิน วิธีเสาะหาและจัดการเกี่ยวกับปัจจัย 4 คือ ที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ขารักษาโรค เป็นต้น ภูมิปัญญาเหล่านี้ค่อย ๆ เพิ่มพูนงอกงามขึ้นจนดูประหนึ่งเป็นสิ่งสามัญ เช่น

1.1 ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน เริ่มแต่ภูมิปัญญาการเก็บเกี่ยว เช่น ภูมิปัญญาการหาของป่า ลำสัตว์ คีผึ้ง การทำและใช้เครื่องจับสัตว์ เช่น นก ปลา เสือ ช้าง ภูมิปัญญาเหล่านี้ค่อยพัฒนาขึ้นเป็นอาชีพ มีรูปแบบของเครื่องมือเครื่องใช้เฉพาะตัวเฉพาะถิ่นขึ้น เช่น หน้าไม้ ภูมิปัญญาในการเลือกพันธุ์ข้าวทำนา การไถ คราด หว่าน ดำ เป็นต้น

1.2 ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับที่อยู่อาศัย เช่น การสร้างบ้านเรือนแบบเครื่องผูก ภูมิปัญญาการเลือกใช้วัสดุ วัสดุ เย็บ ผูก รม ถัก รม ผูกเจียน

1.3 ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมโภชนาการ ได้แก่ ภูมิปัญญาในการเลือกสรรอาหาร วิธีปรุง และวิธีดองอาหาร

1.4 ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับเครื่องนุ่งห่ม ได้แก่ ภูมิปัญญาในการนำสิ่งต่างๆ มาปักปิดร่างกายให้อบอุ่น เช่น ภูมิปัญญาในการทำหีนเป็นเครื่องมือทอเปลือกไม้ทำเป็นผ้า การทำและใช้แหดินเผาเพื่อปั่นฝ้าย การทำฟืม และที่สำคัญงานทอ ภูมิปัญญาในงานถัก ร้อย ปัก ชุน เป็นต้น

1.5 ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับยารักษาโรค ได้แก่ การนำสมุนไพร สัตว์ แร่บางชนิดมาใช้เป็นตัวยา การผสมยา วิธีปรุงยา การใช้ยา

2. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการพิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สิน ผู้คนทุกหมู่เหล่าต่างพยายามจะให้ตนมีชีวิตยั่งยืน มั่นคง จึงทุ่มเทใช้สติปัญญาและสิ่งเอื้ออำนวยต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุความต้องการ อันนี้อาจจำแนกภูมิปัญญาชาวบ้านประเภทนี้เป็นกลุ่มย่อยได้ดังนี้

2.1 ภูมิปัญญาการพึ่งตนเอง ภูมิปัญญาเบื้องต้น ในการพิทักษ์ปกป้องชีวิตและทรัพย์สิน คือ การพึ่งตนเอง ความพยายามที่จะบำรุงรักษาและเพิ่มขีดความสามารถการใช้วิถีชีวิตของตนให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการคืนรนต่อสู้เพื่อความอยู่รอด

2.2 ภูมิปัญญาหลบภัยอันตราย เช่น ภูมิปัญญาของชาวบ้านที่สามารถสังเกตการแปรปรวนของสภาพดินฟ้าอากาศ รู้ว่าจะเกิดฝนตกหนักลมแรง ทะเลบ้า ฟ้าคะนอง น้ำท่วมใหญ่ เกิดภัยแล้ง ไฟป่า หรือภูมิปัญญาในการโค่นไม้ใหญ่โดยสามารถบังคับให้ลมพาดในทิศทางที่ต้องการได้

2.3 ภูมิปัญญาการรวมพลังและการพึ่งพิง เช่น ภูมิปัญญาการร่วมแรงแบ่งประโยชน์ เช่น การทำนารวม การทำสวนรวม คือ ร่วมกันทำนาหรือทำสวนในที่แปลงเดียวกัน ทุกคนที่ทำมีสิทธิเก็บกิน เป็นการสร้างจิตสำนึกร่วมกันทำร่วมกันใช้

2.4 ภูมิปัญญาทำและใช้ศาสตราวุธ เช่น การทำมีดพร้าของชาวดำ ซึ่งใช้สำหรับงาน สับ ฟัน แต่งเติมสวน และใช้ต่อสู้ได้อีกด้วย

2.5 ภูมิปัญญาการดูแลบำรุงรักษาชีวิตและทรัพย์สิน การให้ความสำคัญต่อสตรีและเด็ก จึงปรากฏความเชื่อ เช่น ห้ามหญิงมีครรภ์นั่งขวางบันได นั่งขวางประตู มิฉะนั้นลูกจะไม่สมบูรณ์

2.6 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการสร้างพิทักษ์ฐานะและอำนาจ ผู้คนทุกหมู่เหล่าย่อมอาศัยฐานะและอำนาจเพื่อช่วยในการดำรงชีวิต ทั้งนี้ย่อมแตกต่างกันไปตามโครงสร้างของสังคม ชีตจำกัดของการศึกษา ชีตความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและยุคสมัย

3. ภูมิปัญญาการสร้างพิทักษ์ฐานะและอำนาจ มีทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และตำแหน่งหน้าที่ อาจจำแนกได้ดังนี้

3.1 ภูมิปัญญาการสร้างและขยายฐานอำนาจ ภูมิปัญญาที่เด่นชัด คือ ขยายวงศาคณาญาติให้ไ้มาก ๆ เพื่อจะได้พวกพ้องและเพิ่มแรงงาน

3.2 ภูมิปัญญาการรักษาฐานะและอำนาจ เป็นการบำเพ็ญบุญบารมีเพื่อผูกอำนาจวาสนา เป็นภูมิปัญญาที่อาศัยหลักคุณธรรม โดยให้ทำแต่กรรมดี

4. ภูมิปัญญาการจัดการเพื่อสาธารณประโยชน์ คือ ภูมิปัญญาที่ก่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน เช่น การร่วมกันกำหนดการสัญจรระหว่างหมู่บ้าน การร่วมกันหาเงินบำรุงวัด เป็นต้น

5. ภูมิปัญญาที่เป็นการสร้างสรรค์พิเศษ คือ สิ่งที่ปัญญาชนชาวบ้านใช้วิสัยทัศน์เฉพาะตัวสร้างสรรค์ขึ้นต่างจากกลุ่มอื่น เช่น ภูมิปัญญาที่ให้ตระหนักรู้ว่า นักปราชญ์เป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่ายิ่ง

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2545, หน้า 35) ได้กล่าวถึงประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีผลงานดีเด่น จำแนกเป็น 5 สาขา ดังนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตร เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาด การผลิต เป็นต้น

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การอนุรักษ์ป่าไม้ต้นน้ำลำธาร การถ่ายทอดความรู้ดั้งเดิมเพื่อการอนุรักษ์ เช่น การเคารพแม่น้ำ แผ่นดิน โบราณสถาน โบราณวัตถุ เป็นต้น

3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจัดการ สวัสดิการและธุรกิจชุมชน เช่น กองทุนต่าง ๆ สหกรณ์ออมทรัพย์ สหกรณ์ร้านค้า กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน เป็นต้น

4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการรักษาโรคและการป้องกัน เช่น หมอพื้นบ้านหมอธรรมและผู้รอบรู้เรื่องสมุนไพร เป็นต้น

5. ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการผลิตและการบริโภค เช่น การแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร การประยุกต์เทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้แปรรูปผลิตผล



สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2544, หน้า 25) ได้กำหนดประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 9 ด้านดังนี้

1. ด้านเกษตรกรรม คือความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะและเทคนิคด้านเกษตรกับเทคโนโลยี
  2. ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม คือ การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิตเพื่อชะลอการนำเข้าตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัยและเป็นธรรม
  3. ด้านการแพทย์แผนไทย คือ ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้ เช่น การนวดแผนโบราณ เป็นต้น
  4. ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ พัฒนา และใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การจัดการป่าต้นน้ำและป่าชุมชน เป็นต้น
  5. ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน คือ ความสามารถในการบริหารจัดการด้านการสะสมและบริหารกองทุน และธุรกิจชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์ เช่น การจัดการเรื่องกองทุนของชุมชน สหกรณ์ออมทรัพย์ ธนาคารหมู่บ้าน
  6. ด้านสวัสดิการ คือ ความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เช่น จัดตั้งกองทุนสวัสดิการรักษาพยาบาลของชุมชน เป็นต้น
  7. ด้านศิลปกรรม คือ ความสามารถให้การผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม หัตถศิลป์ ศิลปะมวยไทย เป็นต้น
  8. ด้านภาษาและวรรณกรรม คือ ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับด้านภาษาทั้งภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทย และการใช้ภาษา เช่น การจัดทำสารานุกรมภาษาถิ่น เป็นต้น
  9. ด้านปรัชญาศาสนาและประเพณี คือความสามารถประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอน ทางศาสนา ความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่า ให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติและก่อผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม เช่นการถ่ายทอดหลักธรรมทางศาสนา ประเพณีต่าง ๆ เป็นต้น
- จากการศึกษาในเรื่องประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น อาจสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นแยกเป็นด้านต่าง ๆ ได้เนื่องมาจากความรู้ ความชำนาญ และประสบการณ์ที่แตกต่างกันจึงจำแนกเป็น 3 ด้าน ดังนี้ 1) ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตรและสิ่งแวดล้อม เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสานและการอนุรักษ์ป่าไม้ต้นน้ำลำธาร เป็นต้น 2) ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรคและการ

ป้องกัน เช่น หมอพื้นบ้าน หมอธรรม และหมอเมืองที่มีความรู้ด้านสมุนไพร เป็นต้น 3) ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจัดการ เช่นความสามารถในการจัดสวัสดิการในชุมชน เป็นต้น

#### ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

สภาพสังคมปัจจุบัน ข้อมูลข่าวสารความรู้และวิทยาการใหม่ ๆ เกิดขึ้นมากมายทำให้ต้องพึ่งพาปัจจัย ด้านเทคโนโลยีจากต่างประเทศทั้งทางด้านความรู้ เทคนิควิธี ซึ่งประเทศไทยต้องใช้งบประมาณในการดำเนินการเป็นอันมากและเป็นสิ่งจำเป็นที่ครูผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ในด้านต่าง ๆ ต้องค้นคว้า แสวงหาความรู้เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมและเป็นการอนุรักษ์ความเป็นไทยไว้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นแนวทางที่มีความสำคัญและมีประโยชน์ต่อการนำมาจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเป็นอย่างยิ่ง มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้อย่างหลากหลายดังนี้

กระทรวงศึกษาธิการ (2548, หน้า 5) ได้ปรับปรุงหลักสูตรทั้งมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลายขึ้นใหม่ เน้นให้โอกาสกับท้องถิ่นมีบทบาทในการจัดการศึกษามากขึ้น โดยโรงเรียนสามารถจัดรายวิชาเลือกเสรีให้นักเรียนเลือกเรียนอย่างหลากหลายตามสภาพและทรัพยากรในท้องถิ่นนั้น ๆ และสามารถนำความรู้ในท้องถิ่นนั้น ๆ มาช่วยในการจัดการเรียนการสอนได้ นอกจากนี้ยังสามารถปรับหรือพัฒนาเนื้อหาและกิจกรรมในหลักสูตร ให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ชีวิตของตนเองและท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ โดยให้เรียนรู้เกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่น ซึ่งคาดว่า จะทำให้ผู้เรียนรู้จักท้องถิ่นของตนเองมากขึ้น และเกิดความภาคภูมิใจเกิดความรัก และความผูกพันกับท้องถิ่น มีความรู้ความสามารถในการคิด การจัดการและแก้ปัญหาได้อย่างเป็นระบบทั้งที่เกี่ยวกับตนเอง งานอาชีพและการพัฒนาสังคม แสวงหาแนวปฏิบัติใหม่ ๆ ให้ได้ผลงานที่ดีขึ้นกว่าเดิม ตลอดจนการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ศาสนา และศิลปวัฒนธรรมด้วยการใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2546, หน้า 9) กล่าวว่า ภูมิปัญญาไทยมีความสำคัญที่ทำให้คนไทยได้สร้างชาติ สร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของบ้านเมือง มีการดำรงวิถีชีวิตด้วยความร่มเย็นอยู่ได้จนถึงทุกวันนี้เพราะได้ใช้ภูมิปัญญาของคนมาตลอดภูมิปัญญาไทยจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง

นิคม ชมพูลอง (2544, หน้า 12) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นมีใจความสำคัญดังนี้ ให้รู้จักท้องถิ่นรักและภาคภูมิใจในท้องถิ่น เป็นการเชื่อมโยงความรู้ระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้สมัยใหม่สร้างความสมดุลระหว่างมนุษย์กับสังคมและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน ช่วยปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของคนไทยให้เหมาะสมได้ตามยุคสมัย ทำให้คนในชุมชนพึ่งพาตนเอง ไม่ว่าจะเป็ทางด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ประเพณี รวมถึงความสงบสุขที่เกิดขึ้น ใน

ชุมชน หมู่บ้าน ในส่วนตัวของชาวบ้านและสามารถปรับประยุกต์หลักธรรมคำสอน ทางศาสนา มาใช้กับวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม ช่วยในการกำหนดแนวทางการทำงานของกลุ่มบุคคล หรือเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานต่าง ๆ ให้สอดคล้องและผสมกลมกลืนกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2544, หน้า 9-11) ได้สรุปสาระสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

### 1. ช่วยสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง

พระมหากษัตริย์ไทยทรงใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน ในการสร้างชาติสร้างความเป็นปึกแผ่นของประเทศมาโดยตลอดตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย พ่อขุนรามคำแหง พระองค์ทรงปกครองประชาชนด้วยพระเมตตาแบบพ่อปกครองลูก ผู้ใดประสบความสำเร็จอื่นก็สามารถตีระฆังแจ้งความดีศรีอื่นขอพระราชทานความช่วยเหลือทำให้ประชาชนมีความจงรักภักดีต่อพระองค์ต่อประเทศชาติ ร่วมกันสร้างชาติบ้านเมืองจนเจริญรุ่งเรืองได้เป็นปึกแผ่น

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระองค์ทรงใช้ ภูมิปัญญาของพระองค์เองทรงกระทำยุทธหัตถีจนชนะข้าศึกศัตรู และทรงประกาศอิสรภาพกอบกู้เอกราชไทยคืนมาได้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน พระองค์ทรงใช้ภูมิปัญญาสร้างคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติและเหล่าพสกนิกรมากมายเหลือคณานับ ทรงใช้พระปรีชาสามารถแก้ไขวิกฤตการณ์ทางการเมืองภายในประเทศจนรอดพ้นภัยพิบัติหลายครั้ง พระองค์ทรงมีพระปรีชาสามารถหลายด้าน แม้แต่ด้านการเกษตรพระองค์ทรงพระราชทานเกษตรทฤษฎีใหม่ให้แก่พสกนิกรด้านการเกษตรแบบผสมผสานและยั่งยืน พื้นฟูสภาพแวดล้อมความสงบร่มเย็นของประชาชนให้กลับคืนมา

### 2. สร้างความภูมิใจและศักดิ์ศรีเกียรติภูมิแก่คนไทย

คนไทยในอดีตมีความสามารถเป็นที่ปรากฏในประวัติศาสตร์จำนวนมาก เป็นที่ยอมรับของนานาชาติประเทศ เช่น นายขนมต้ม เป็นนักมวยไทยที่มีฝีมือเก่งในอวัยวะทุกส่วนทุกท่าที่เป็นแม่ไม้มวยไทย สามารถชกมวยไทยจนสามารถชนะพม่าได้ถึง 9-10 คน ในคราวเดียวกันปัจจุบันมวยไทยถือเป็นภูมิปัญญาด้านศิลปะการป้องกันตัวชั้นเยี่ยมเป็นที่นิยมฝึกและแข่งขันในหมู่คนไทยและคนต่างประเทศ มีค่ายมวยไทยอยู่ทั่วโลกชาวต่างประเทศที่ได้ฝึกมวยไทยมีความภาคภูมิใจในการใช้กติกาของมวยไทย เช่น การไหว้ครูมวยไทย การใช้คำสั่งในการชกเป็นภาษาไทยทุกคนเช่นใช้คำว่า “ชก” “แยก” การนับ “หนึ่งถึงสิบ” เป็นต้น ถือเป็นมรดกภูมิปัญญาที่น่าภาคภูมิใจยิ่ง

นอกจากนี้ภูมิปัญญาที่โดดเด่นยังมีอีกมากมาย ยกตัวอย่างเพิ่มเติมพอสังเขป เช่น มรดกภูมิปัญญาไทยทางภาษาและวรรณกรรม คนไทยมีอักษรเป็นของตนเองตั้งแต่สมัยสุโขทัยและ วัฒนาการมาจนถึงปัจจุบัน เป็นภาษาที่มีทั้งภาษาพูดและภาษาเขียน สามารถผันเสียงได้มากที่สุด ภาษาหนึ่งของโลกและยังใช้เป็นภาษาราชการของไทยด้วย วรรณกรรมไทยถือว่าเป็นวรรณกรรมที่มีความไพเราะ ได้อรรถรสครบทุกด้าน วรรณกรรมหลายเรื่องเป็นที่ยอมรับของนานาชาติ จนกระทั่ง ได้รับการแปลเป็นภาษาต่างประเทศหลายภาษา

ภูมิปัญญาด้านอาหาร อาหารไทยเป็นอาหารที่มีความหลากหลายในรสชาติทั้งอาหาร กาวและหวาน ปรุงง่าย รสอร่อยถูกปากทั้งคนไทยและชาวต่างประเทศ พืชที่ใช้ปรุงอาหารส่วนใหญ่เป็นพืชสมุนไพรที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นและราคาถูก นอกจากนี้มีรสอร่อยแล้วยังมีคุณค่าทาง โภชนาการและยังสามารถป้องกันโรคได้หลายชนิด พืชที่ใช้ประกอบอาหารที่เป็นพืชสมุนไพรเช่น ตะไคร้ ขิง ข่า กระชาย ใบมะกรูด ใบโหระพา กะวาน กานพลู คีปลี มะพร้าว เป็นต้น

### 3. สามารถปรับประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางศาสนามาใช้กับชีวิตได้อย่างเหมาะสม

คนไทยยอมรับนับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ยังมีศาสนาอิสลาม ศาสนา คริสต์และศาสนาอื่น ๆ โดยนำหลักธรรมคำสอนทางศาสนามาใช้ในวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม ทำให้คนไทยเป็นผู้อ่อนน้อมถ่อมตน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ประณีประนอม รับผิดชอบ ใจเย็น มีความอดทน ให้อภัยแก่ผู้สำนึกผิด ดำรงชีวิตอย่างง่ายปกติสุข ทำให้คนในชุมชนพึ่งพากันได้ถึงแม้จะอดอยาก เพราะแห้งแล้งแต่ไม่มีใครอดตายเพราะเป็นที่พึ่งกัน แบ่งปันกันแบบ “พริกบ้านเหนือเกลือบ้านใต้” เป็นต้น ทั้งหมดนี้สืบเนื่องจากหลักธรรมคำสอนของศาสนาที่คนไทยเคารพนับถือเป็นการ ใช้ภูมิ ปัญญาการประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางศาสนาใช้กับชีวิตประจำวันนั่นเอง

### 4. สร้างความสมดุลระหว่างคนกับสังคมและธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน

ภูมิปัญญาไทยมีความเด่นชัดในการยอมรับนับถือและให้ความสำคัญแก่คน สังคม และธรรมชาติอย่างยิ่ง มีเครื่องชี้แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนมากมาย เช่น ประเพณีไทย 12 เดือน ตลอดปีล้วนเคารพคุณค่าของธรรมชาติ เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทง เป็นต้น

ประเพณีสงกรานต์ เป็นประเพณีที่ทำในฤดูร้อน อากาศร้อน กำลังต้องการความเย็นจึง มีการรดน้ำคำหัวผู้ใหญ่เพื่อแสดงความเคารพและอวยพร เป็นวันแห่งครอบครัวญาติพี่น้องได้ พบปะกันด้วยความรักความอบอุ่น

ประเพณีลอยกระทง คุณค่าอยู่ที่การบูชาและเคารพคุณของน้ำที่หล่อเลี้ยงชีวิต คน พืช และสัตว์ ซึ่งใช้น้ำทั้งการบริโภคและอุปโภค ในวันลอยกระทงจึงเป็นวันแห่งการเคารพบูชาระลึก คุณของน้ำ ทำความสะอาดแม่น้ำ ลำธาร จากตัวอย่างข้างต้น ล้วนเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับ สังคมและธรรมชาติทั้งสิ้น

ในการรักษาป่าต้นน้ำลำธาร ได้ประยุกต์ให้มีการบวชป่า ให้คนเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์  
 ธรรมชาติ สภาพแวดล้อมยังความอุดมสมบูรณ์แก่ต้นน้ำ ลำธาร พลิกฟื้นกลับคืนมาได้มากอาชีพ  
 การเกษตรเป็นอาชีพหลักของคนไทยที่คำนึงถึงความสมดุลของคน สังคมและธรรมชาติโดยทำแต่  
 น้อยพอดูอยู่พอกิน แบบ “เฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน” เมื่อเหลือกินก็แจกญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านใกล้เคียง  
 นอกจากนี้ยังนำไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งของอย่างอื่นที่ตน ไม่มี เมื่อเหลือใช้จริง ๆ จึงจะขายอาจกล่าว  
 ได้ว่า เป็นเกษตรแบบ “กิน-แจก-แลก-ขาย” ทำให้คนในสังคมได้ช่วยเหลือเกื้อกูลแบ่งปันกัน เคารพ  
 นับถือกัน เป็นญาติกันทั้งหมู่บ้าน จึงอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น  
 ธรรมชาติไม่ถูกทำลายไปมากเนื่องจากทำกินไม่โลภมากและทำลายมากเหมือนในปัจจุบัน ถือเป็น  
 ภูมิปัญญาสร้างความสมดุลระหว่างคนกับสังคมและธรรมชาติให้อยู่ร่วมกันได้

#### 5. ช่วยเปลี่ยนแปลงปรับปรุงวิถีชีวิตของคนไทยให้เหมาะสมได้ตามยุคสมัย

แม้ว่ากาลเวลาจะเปลี่ยนไปอย่างไร ความรู้สมัยใหม่จะหลั่งไหลเข้ามามากแต่ภูมิ  
 ปัญญาชาวบ้านก็สามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับยุคสมัย เช่น การรู้จักนำเครื่องยนต์มาติดตั้งกับ  
 เรือใส่ใบพัดเป็นหางช่วยให้สามารถวิ่งได้เร็วขึ้นเรียกว่า เรือหางยาว การรู้จักทำการเกษตรแบบ  
 ผสมผสาน สามารถพลิกฟื้นธรรมชาติได้อุดมสมบูรณ์คืนแทนสภาพป่าที่ถูกทำลายไป การรู้จักใช้  
 ภูมิปัญญาในการออมเงินสะสมทุนตามแบบสมัยใหม่ ให้สมาชิกกู้ยืมเพื่อปลดเปลื้องหนี้สินและจัด  
 สวัสดิการแก่สมาชิก จนชุมชนมีความมั่นคง เข้มแข็ง สามารถช่วยตนเองได้หลายร้อยหมู่บ้านทั่ว  
 ประเทศ

เมื่อป่าถูกทำลายและตัด โค่นเพื่อปลูกพืชชนิดเดียวตามภูมิปัญญาสมัยใหม่ที่หวัง  
 ร่ำรวยแต่ในที่สุดก็ขาดทุนและมีหนี้สินล้นพ้นตัว สภาพแวดล้อมสูญเสียเกิดความแห้งแล้งคนไทย  
 จึงใช้ภูมิปัญญาในการปลูกป่าด้วยพืชที่กินได้และใช้ประโยชน์จากไม้ได้ด้วย มีพืชสวน พืชป่า ไม้  
 ผล พืชสมุนไพร สามารถมีกินมีใช้ตลอดชีวิต เรียกว่า “วนเกษตร”

บางพื้นที่เมื่อป่าถูกทำลาย คนในชุมชนก็ใช้ภูมิปัญญาในการรวมตัวกันเป็นกลุ่มรักษา  
 ป่าชุมชนร่วมกันสร้างระเบียบกฎเกณฑ์กันเองให้ทุกคนถือปฏิบัติได้ สามารถรักษาป่าไว้ได้อย่าง  
 สมบูรณ์ดั้งเดิม

เมื่อปะการังธรรมชาติถูกทำลาย ปลาไม่มีที่อยู่อาศัย ประชาชนสามารถใช้ภูมิปัญญา  
 สร้าง “อูหัยม” ขึ้นเป็นปะการังเทียมให้ปลาอยู่อาศัย วางไข่ และแพร่พันธุ์ให้เจริญเติบโต ขยาย  
 จำนวนมากดั้งเดิม ถือเป็นการใช้ภูมิปัญญาช่วยปรับปรนประยุกต์ นำมาใช้ได้ตามยุคสมัย

จากการศึกษาในเรื่องความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจสรุปได้ว่า ภูมิปัญญา  
 ท้องถิ่นมีความจำเป็นต่อชุมชนในทุกยุคทุกสมัย ค้ำว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นช่วยสร้างชาติให้เป็น  
 ปึกแผ่นมั่นคง สร้างความภูมิใจและศักดิ์ศรีเกียรติภูมิแก่คนในชุมชน ช่วยให้ชุมชนรู้จักประยุกต์

หลักการคำสอนทางศาสนามาใช้กับชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างคนกับสังคมและธรรมชาติได้อย่างยั่งยืนและช่วยเปลี่ยนแปลง ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของชุมชนให้เหมาะสมได้ตามยุคสมัย

#### แนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน

ได้มีนักการศึกษา และหน่วยงานต่างๆ ได้กล่าวถึงแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ดังเช่น

ประเวศ วะสี (2546, หน้า 95) ได้กล่าวถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบการศึกษาของชาติว่ามีแนวทางดังต่อไปนี้

1. รัฐบาลประกาศเป็นนโยบายโดยให้ระบบการศึกษาทั้งหมดศึกษาค้นคว้าเรียนรู้และทำนุบำรุงภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการพิมพ์หนังสือและสื่อในรูปแบบอื่นที่นำด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีจำนวนมาก มีคุณภาพที่เหมาะสม และให้นำมาใช้ในการศึกษา
3. ส่งเสริมและสนับสนุนให้ระบบการศึกษาทุกระดับทำการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น
4. ให้มีการสร้างตำราท้องถิ่น เปิดโอกาสให้ครูในท้องถิ่นสร้างตำราจากความรู้ท้องถิ่นและใช้ในท้องถิ่นตนเอง
5. ปรับโรงเรียนประถมศึกษาที่อยู่ในชุมชน อย่างน้อยส่วนหนึ่งให้เป็นโรงเรียนชุมชน โดยทำหน้าที่ 3 อย่างคือ
  - 1) ศึกษาให้เข้าใจชุมชน
  - 2) เป็นศูนย์ข้อมูลข่าวสารเพื่อพัฒนาชุมชน
  - 3) ให้การศึกษาทุกรูปแบบเพื่อชุมชนและดึงเอาทรัพยากรจากชุมชนหรือจากหน่วยงานราชการอื่นๆ จากภาคธุรกิจ และจากองค์กรพัฒนาส่วนเอกชน เข้ามาใช้เพื่อพัฒนาให้เป็นเครือข่ายการเรียนรู้ขึ้นทั่วประเทศ
6. ปรับระบบการศึกษาโดยทั่วไปรวมทั้งในมหาวิทยาลัยให้เป็นการศึกษาที่สร้างรากฐานความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง โดยศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม อย่างมีบูรณาการ และโดยเรียนจากประสบการณ์ความเป็นจริงในสังคมไทย
7. รัฐบาลควรจัดงบประมาณอุดหนุนทั่วไปโดยให้หน่วยงานต่างๆ ตัดสินใจการใช้เอง ส่วนรัฐประเมินผลงานและตรวจสอบความถูกต้อง

8. ส่งเสริมกลไกการทำงานอย่างไม่เป็นทางการและสนับสนุนองค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อให้อยู่ในรูปกลุ่มหรือรูปอื่นใดที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งจะให้มีอิสระ คล่องตัว มีความต่อเนื่อง และมีพลังมากกว่า

9. ภาครัฐควรให้ทุนทรัพย์สนับสนุนองค์กรพัฒนาเอกชน หรือจัดตั้งมูลนิธิ หรือ สถาบันในรูปแบบเอกชน เพื่อส่งเสริมการศึกษา ค้นคว้าให้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบ การศึกษาไทย

กรมวิชาการ (2544, หน้า 111) ได้กำหนดแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการ จัดการเรียนการสอนว่า

1. ครูจะต้องศึกษาชุมชนพร้อมทั้งเก็บข้อมูลทั้งจากการสังเกตและสอบถามชาวบ้าน ผู้รู้ ในท้องถิ่น ตลอดจนควรนำสิ่งที่อยู่รอบๆตัวผู้เรียนหรือสิ่งที่เป็นปัญหาของชุมชนมากำหนดไว้ใน หลักสูตรเพื่อนำไปสู่การจัดการเรียนการสอน

2. ครูจะต้องศึกษาชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน พร้อมทั้งศึกษาวิธีการดึงเอาสิ่งที่เป็นศาสตร์ สากลเข้าไปผสมผสานกับความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

3. ครูควรรหาโอกาสเพิ่มเติมความรู้และศึกษาวิธีการต่างๆ จากการ ไปเยี่ยมชมโรงเรียน อื่น เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาตนและพัฒนาโรงเรียนให้ดีขึ้น

4. ในการจัดการเรียนการสอนในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นการเฉพาะครูควรดึงเอาศักยภาพ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าร่วมเป็นวิทยากร ระบบบุคลากร คณะบุคคลที่เข้าใจในการศึกษา เช่น พระสงฆ์ องค์กรท้องถิ่น วิทยากรท้องถิ่น ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนเท่าที่จะ ทำได้

5. ครูควรจัดให้มีกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่หลากหลายไม่ยึดหนังสือเรียน เท่านั้น

เอกวิทย์ ฌ ฉलग ( 2544, หน้า 5-6) ได้เสนอแนวคิดในการอภิปรายเกี่ยวกับการพัฒนา คุณภาพการศึกษาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า มีคำที่ต้องทำความเข้าใจให้ตรงกัน คือความหมายของคำ ว่ายุทธวิธีพัฒนา คุณภาพการศึกษาและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยได้ให้คำนิยามคำสำคัญดังกล่าวไว้ว่า

ยุทธวิธีพัฒนา หมายถึง การกำหนดหน้าที่ ยุทธวิธี ที่จะนำไปสู่การปฏิบัติให้บรรลุ วัตถุประสงค์

คุณภาพการศึกษา หมายถึง การพัฒนาปัญหาที่มีอยู่ การนำความรู้ ความสามารถพัฒนา และยกระดับตนเองให้สูงขึ้นกว่าเดิมทั้งผู้เรียนและผู้สอน

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง การนำความรู้ประสบการณ์ ความเข้าใจในชีวิตสิ่งแวดล้อมที่สั่งสมเอาไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรม นำมาประสานสัมพันธ์กับสิ่งรอบตัวเพื่อให้ปรับตัวได้ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่น่าสนใจที่พอจะนำมาเป็นตัวอย่างให้เห็นได้อย่างชัดเจน ได้แก่

1. การบวชต้นไม้ บวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำเป็นพิธีที่ใช้คุณค่าความศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเข้าใจในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

2. ระบบอาหารการกินที่สัมพันธ์กับระบบนิเวศน์ เช่น ไล่จ๋อ แกงแค ที่อุดมไปด้วยสมุนไพรซึ่งเป็นทั้งอาหารและยาเป็นต้น

3. พืชสมุนไพร คนโบราณมีความรู้ในเรื่องนี้ลึกซึ้งมาก ทั้งในด้านคุณค่าทางธรรมชาติและกลไกการทำงาน กล่าวคือ การเก็บและการใช้พืชสมุนไพรให้ได้คุณค่าสูงสุด ต้องเก็บจากแหล่งกำเนิดที่พืชพันธ์นั้น ๆ ขึ้นอยู่เองตามธรรมชาติ การเคลื่อนย้ายไปปลูกที่อื่นที่ไม่ใช่ถิ่นกำเนิดจะทำให้คุณค่าขาดลง นอกจากนั้นการเก็บสมุนไพรให้ได้โอสถ จะต้องเก็บให้ถูกต้องตามฤดูกาลที่พืชพันธ์นั้น ๆ เจริญเติบโต เช่น ฤดูร้อนให้เก็บส่วนที่เป็นรากและแก่นของไม้ ฤดูฝนเก็บส่วนที่เป็นใบ ดอก และผล ฤดูหนาวเก็บส่วนที่เป็นเปลือก ต้น กระพี้ และเนื้อไม้ เป็นต้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นในที่นี้ไม่ใช่ลักษณะของท้องถิ่นนั้น แต่จะต้องเป็นภูมิปัญญาที่มีการแลกเปลี่ยนลอกเลียนกันได้ ถ้าพิจารณาแล้วว่าเป็นสิ่งที่ดี เป็นวัฒนธรรมที่สามารถข้ามชาติ ข้ามภาษา ข้ามสังคมก็ได้และเป็นวัฒนธรรมสำคัญที่ทำให้ชุมชน สังคมมีความเติบโตไม่สิ้นสุดอีกทั้งเป็นวัฒนธรรมด้านภูมิปัญญาจึงต้องนำไปสู่การเผยแพร่และการขยายผล โดยมีหลักการคือประการแรก สำรวจภูมิปัญญาที่มีอยู่ในแต่ละภูมิปัญญาว่า มีอะไรบ้าง และจัดทำเอกสารเผยแพร่ สิ่งที่กำลังจัดอยู่ในขณะนี้คือ ได้รวบรวมภูมิปัญญาของแต่ละคนของประเทศไทย ได้แก่ ภาคเหนือเป็นภาคที่ชุมชนมีวิถีชีวิตอยู่กับลุ่มน้ำ ที่ราบ หุบเขา จึงก่อให้เกิดภูมิปัญญาที่ต้องการวิธีการจัดการน้ำมาใช้ในการทำไร่ นาอย่างยุติธรรมและเป็นประชาธิปไตย ผู้ที่อยู่ต้นน้ำ ปลายน้ำจะต้องได้รับน้ำอย่างเท่าเทียมกัน เมื่อมีปัญหาจะมีผู้เฒ่า ผู้แก่ มาทำหน้าที่ให้ความยุติธรรม ต่อมาเมื่อมีระบบชลประทานเข้ามา หลวงจะทำหน้าที่เป็นผู้ให้ ราษฎรเป็นผู้รับ ระบบความสัมพันธ์เชิงประชาธิปไตยในการพิทักษ์น้ำจึงล่มสลายลง กรณีตัวอย่างที่เห็นชัดเจนในเรื่องภูมิปัญญาที่น่าสนใจอีกเรื่องคือการทำนาข้าว การที่ข้าวเป็นอาหารหลักทำให้เกิดวัฒนธรรมบูชาข้าวว่า เป็นเทพ เป็นแม่โพสพเวลาจะไถจะหว่านข้าวจึงต้องทำพิธีบูชาตลอดเวลา สิ่งนี้ถือเป็นภูมิปัญญาที่ลุ่มลึกที่ก่อให้เกิดการเห็นคุณค่าของข้าวเป็นระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งถ้าพิจารณาแล้วจะเห็นว่าเป็นสิ่งที่ทันสมัยที่สุด เพราะการที่มนุษย์อยู่กับธรรมชาติได้ถือว่าเป็นสิ่งที่ยั่งยืนและเป็นสิ่งที่ทั่วโลกกำลังให้ความสนใจ ประการต่อมายุทธวิธีที่นำมาใช้ในการถ่ายทอดความรู้ต้องเหมาะสมกับวิถีภาวะของผู้เรียน

นอกจากนั้นแล้วควรคำนึงถึงความสอดคล้องกับหลักสูตรปัจจุบันและความเป็นไปได้ในอนาคต อีกประการหนึ่งคือเต็มใจและศรัทธาที่จะเปลี่ยนวิธีการสอนจากการเน้นการถ่ายทอดความรู้มาเป็นการแสวงหาปัญหาอย่างแท้จริง เน้นการเรียนรู้จากสถานการณ์จริง เป็นการเรียนรู้แบบ Learning by doing และประการสุดท้ายผู้บริหาร และครูผู้สอนจะต้องมีความจริงใจ เชื่อถือ และศรัทธาต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างแท้จริง ส่วนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต มีหลักการและวิธีการกล่าวคือ

3.1 การสอนโดยใช้ภูมิปัญญาในท้องถิ่นทำให้เกิดความสะดวกการใช้คนในพื้นที่ หรือในท้องถิ่น และมีความหลากหลาย เด็กจะเกิดความรู้สึกรักว่า ครอบครัว ชุมชน หรือท้องถิ่นของตนมีคุณค่าและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีปรัชญา มวลปัญหาสามารถที่จะแก้ไขได้โดยไม่ต้องลองผิดลองถูกใหม่ เพราะได้ผ่านกระบวนการจนกลายเป็นภูมิปัญญามาแล้ว การเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาถือว่า หลักสูตรคือชีวิต ทำให้เกิดการแสวงหาความรู้ เกิดความภูมิใจในถิ่นกำเนิดของตน มีความสุขเมื่อได้ออกไปเรียนรู้จากชุมชน เกิดการเรียนรู้ สามารถเรียนรู้สิ่งที่ยุ่งยากได้ด้วยตนเอง

3.2 มีการทบทวนกระบวนการทั้งหมด ตั้งแต่หนังสือเรียนจนถึงการประเมินผล ถึงแม้ว่าหลักสูตรจะเปิดกว้างให้ท้องถิ่นสามารถจัดทำหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่นได้แต่ต้องกำหนดว่า อย่างน้อยผู้เรียนจะต้องได้อะไรเพื่อเป็นทิศทางในการจัดเตรียมการเรียนการสอน ในเรื่องการประเมินผลที่จะมีการใช้เพิ่มสะสมงานนั้นเป็นสิ่งที่น่าสนใจ แต่ควรจะเป็นการบันทึกว่า ในสามปี ที่เรียนมานั้นเด็กได้อะไรบ้าง แล้วมีการสอบประมวลความรู้

3.3 ต้องสร้างกระแสในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เกิดขึ้นซึ่งอาจจะต้องนำไปเชื่อมโยงกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น นำเนื้อหาสาระเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นใส่ในคอมพิวเตอร์ หรืออาจจะใช้ระบบ Network ในการสร้างเครือข่ายความรู้ในเรื่องภูมิปัญญาเป็นต้น

3.4 มีการเผยแพร่ ซึ่งอาจเผยแพร่ผ่านทางโทรทัศน์ แล้วมีผู้รู้มาร่วมวิเคราะห์แนวทางในการสืบทอดต่อไป

3.5 การสนับสนุนทางวิชาการ เช่น สอนคณิตศาสตร์โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นต้น

มัลลิกา นิตยาพร (2544, หน้า 8-10) ได้ให้แนวคิดในการบรรยายเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาคุณภาพการศึกษา โดยได้อ้างถึงผลของการวิจัยร่วมกันระหว่างประเทศไทย ญี่ปุ่น อเมริกา แคนาดา และทางยุโรป สรุปว่ามีผลออกมชัดเจนว่าทุก ๆ ประเทศต้องการให้ประชากรของเขาในอนาคตเป็นผู้ที่รู้จักคิดวิเคราะห์อย่างมีวิจารณญาณ ซึ่งเป็นเรื่องที่ทำนาย ทุกคนไม่ว่าจะเป็นผู้บริหาร ครูผู้สอน หรือศึกษานิเทศก์ ที่จะต้องร่วมกันจัดการศึกษาให้มีคุณภาพ ซึ่งวงจรของการพัฒนาคุณภาพการศึกษาได้แก่

1. วงจรของการพัฒนาหลักสูตร เป็นวงจรที่เปรียบเสมือนเป็นคันขบวน การใช้ระบบ 6-3-3 ในการจัดการศึกษา มีความมุ่งหวังให้หลักสูตรนั้นเปิดกว้างแต่มีข้อกำหนดน้อยที่สุดมุ่งหวังแต่เพียงให้กำหนดจุดประสงค์เท่านั้น แล้วให้ครูอาจารย์ไปประสานต่อ ในด้านการเรียนการสอนและเนื้อหา ตลอดจนช่วยตรวจสอบว่าเด็กได้เรียนรู้อะไร อย่างไร ตัวหลักสูตร ถือเป็นตัวแม่บทที่ต้องดูแลเป็นพิเศษ เพราะเป็นหลักสูตรที่สอนให้เด็กทั้งหมดเข้าสู่สังคมแห่งการเรียนรู้และปัญญา

2. วงจรของการพัฒนาระบบการเรียนรู้อการสอนจะต้องริบดำเนินการและริบหาวิธีที่จะทำให้เกิดการเรียนการสอนที่ยืดหยุ่น (Dynamic Teaching) รวมทั้งการสอบด้วย เพื่อจะนำเด็กเข้าสู่กระบวนการเรียนการสอนที่เรียนรู้จากชีวิตจริง ต้องเน้นให้เด็กมีการเรียนรู้แบบเชิงรุกมากกว่าเชิงรับ มีสุนทรียภาพซึ่งจะนำมาคิดวิเคราะห์ห้อย่างมีระบบ มองทุกอย่างเป็น 2 มุม นั่นคือในชีวิตจริงเด็กจะไม่มองสิ่งใดที่เป็นขาวหรือดำเพียงอย่างเดียวก็เห็นความงดงามในตัวของมันเพราะสามารถนำมารีไซเคิล (Recycle) ได้ นั่นคือเด็กสามารถคิดวิเคราะห์ได้ว่า ในความไม่คิดจะมีความดีอยู่เป็นการเอาสิ่งที่มีอยู่ในชีวิตจริงเข้าไปปรับการสอน ซึ่งกระบวนการเรียนการสอนหรือให้ความรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นก็ใช้กระบวนการเดียวกัน

3. การพัฒนาวิชาชีพครู ครูเป็นผู้ที่ทำให้กระบวนการเรียนการสอนเกิดขึ้นพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของการจัดการเรียนการสอน

4. การบริหารการจัดการจะต้องพัฒนาให้ทุกฝ่ายเท่าเทียมกัน ผู้สอนจะต้องเรียนรู้ให้เท่าเทียมกับความก้าวหน้าของวิทยาการ ซึ่งเนื้อหาการสอนมีมากผู้สอนมักจะสอนไม่ทันและควรคำนึงว่า ควรทำอย่างไรจึงจะทำให้การสอนกับการสอบเป็นเรื่องเดียวกัน ทำอย่างไรจึงจะดึงดูดชุมชนซึ่งเป็นแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอาจจะตั้งเป็นชมรมวิชาการเพื่อช่วยให้เกิดความแข็งแกร่งทางวิชาการ

5. การพัฒนาระบบประกันคุณภาพ หรือการสร้างความมั่นคงในเชิงคุณภาพจะมีการจัดทำธรรมนูญโรงเรียน เมื่อเด็กเข้าเรียนใน โรงเรียน เด็กจะต้องเรียนรู้ในสิ่งที่ครูอาจารย์ของโรงเรียนนั้นได้สัญญาไว้กับผู้ปกครองของเด็ก ถือเป็นสัญญาประชาคมที่ให้แก่ชุมชนต้องบอกได้ว่า จุดไหนที่ทำให้เกิดความอ่อนแอขึ้นมาจนไม่สามารถที่จะสร้างเด็กสู่คุณลักษณะอันถึงประสงค์ได้ และต้องรู้ว่า สภาพท้องถิ่นที่เราอยู่มีอะไรบ้างและยังขาดอะไร

การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาช่วยปรับในเรื่องของกระบวนการเรียนการสอนเป็นทางออกที่ดีทางหนึ่งของการปฏิรูประบบการเรียนการสอนเป็นการสร้างฝันสู่ความเป็นจริงได้ทั้งห้าวงจร ไม่มีวงจรใดที่จะช่วยหรือเป็นทางออกที่งดงามในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาเท่ากับวงจรของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสู่การปรับกระบวนการเรียนการสอน

สำเนียง สร้อยนาคพงษ์ (2543, หน้า 124) ได้กล่าวถึงแนวทางการนำเอาภูมิปัญญาของชาวบ้านมาใช้ในกระบวนการจัดการเรียนการสอนว่าการเรียนการสอนในสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิต ธรรมหรือส่วนราชการเจ้าสังกัด สถานศึกษาในตำบลจะต้องสนับสนุนการศึกษาในตำบลให้สอดคล้อง และเป็นไปตามแนวดำเนินการนี้อย่างจริงจัง การจัดหลักสูตรท้องถิ่นควรมีการวิเคราะห์หัตถบาทของสถานศึกษาในด้านต่างๆ ดังนี้ 1) กระบวนการเรียนการสอน 2) มีข้อมูลและการศึกษาวิจัย และ 3) มีโครงการพัฒนาชาวบ้านกับนักวิชาการจากสถาบันการศึกษาาร่วมกัน ในการกลั่นกรองวิเคราะห์วิจัยพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นเครือข่ายการเรียนรู้ (Learning Networks) เพื่อนำมาใช้กระบวนการเรียนการสอน ได้แก่ การกำหนดจุดประสงค์ เนื้อหา วิธีการสอน ที่เรียน เครื่องมือที่ใช้ในการเผยแพร่ ระยะเวลาเรียน การวัดผลและประเมินผล

อรุณศรี อนันตรศิริชัย (2543, หน้า 11-13) ได้นำเสนอแนวคิดเรื่องการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพว่านับวันจะทวีความสำคัญมากยิ่งขึ้น สถานการศึกษาทบวงมหาวิทยาลัยและกระทรวงศึกษาธิการ ได้ร่วมมือกันดำเนินการในเรื่องนี้มาอย่างต่อเนื่องซึ่งชี้ให้เห็นว่า ระดับมหาวิทยาลัยก็เห็นความสำคัญของการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการประชุมสัมมนา โดยหวังให้ผู้ที่เข้าร่วมประชุมได้แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ซึ่งกันและกันนำความรู้ที่ได้ไปคิดวิเคราะห์ และนำไปใช้ให้เกิดผลในโรงเรียน และข้อสรุปหนึ่งที่ได้กล่าวถึงอย่างกว้างขวาง คือการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะมีประสิทธิภาพได้ ควรต้องนำระเบียบวิธีวิธีการวิจัยมาใช้ซึ่งเป็นวิธีที่เป็นกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ในการแสวงหาความรู้ ข้อเท็จจริง ข้อค้นพบอย่างมีหลักฐาน ยืนยันได้ พิสูจน์ได้ หรือเป็นวิธีที่ใช้แสวงหาความรู้ ข้อเท็จจริง ข้อค้นพบอย่างมีหลักฐานยืนยันถึงสิ่งที่ได้เคยกระทำไปแล้วนั้นเป็นจริงและสามารถนำไปใช้ได้ขั้นตอนของระเบียบวิธีวิจัยที่นำมาใช้เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น มาดำเนินการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนได้แก่

1. การสำรวจ อาจารย์ที่สอนอยู่ในท้องถิ่นใด ก็มักจะทราบโดยประสบการณ์ว่ามีภูมิปัญญาท้องถิ่นอะไรบ้างในท้องถิ่นนั้น จะต้องสำรวจความต้องการของชุมชน หรือ โรงเรียนว่าต้องการภูมิปัญญาท้องถิ่นใดมาพัฒนาการเรียนการสอน อาจสำรวจ โดยการเก็บข้อมูลการสัมภาษณ์ หรือออกแบบสอบถามง่าย ๆ แล้วจดบันทึกไว้ว่าได้ถามใคร เมื่อไร ที่ไหน ข้อมูลทางการสำรวจมีความสำคัญมาก ถ้ามีขั้นตอนการทำที่ดีแล้วสามารถนำไปใช้ได้ผลดีกว่าการที่จะไปทดสอบสมมติฐาน

2. ตั้งวัตถุประสงค์ จะต้องกำหนดวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนว่า ต้องการให้ได้อะไรในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อ ไปสู่เป้าหมายใด เช่นเดียวกับการวิจัยทั่วไปที่ต้องกำหนดวัตถุประสงค์และตั้งคำถามเพื่อจะตอบวัตถุประสงค์นั้น ดังนั้นวัตถุประสงค์เหมือนเป็นคำตอบ วัตถุประสงค์เดียวกัน

อาจตั้งคำถามไม่เหมือนกัน เมื่อมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน การที่จะทำอะไรเพื่อให้เข้าถึงวัตถุประสงค์ก็จะง่ายขึ้น

3. วิธีดำเนินการ ซึ่งถ้าเป็นการวิจัยจะเรียกว่า วิธีวิจัย ก็คือ จะศึกษาอะไร กับใคร ที่ไหน อย่างไร ในเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่น คำว่าจะศึกษาอะไร ก็คือแบบอย่างกิจกรรมที่ต้องการศึกษา เช่น จะศึกษาเรื่องการเลี้ยงวัว การทำหนังตะลุง หรือเกษตรผสมผสานเป็นต้น สิ่งที่จะศึกษานี้ได้ผ่านขั้นตอนของการสำรวจแล้วว่าเป็นที่ต้องการของชุมชน หรืออาจารย์ผู้สำรวจเองแล้วพบว่า เป็นสิ่งที่ดี จะศึกษากับใคร จะศึกษากับนักเรียน ครู หรือชุมชนจะต้องมีการกำหนดให้ชัดเจน จัดลำดับความสำคัญว่า จะศึกษากับคนกลุ่มใดก่อนหลัง ที่ไหนจะต้องควบคู่กับใครซึ่งก็คงหนีไม่พ้น โรงเรียนหรือชุมชน เช่น การวิจัยในชั้นเรียนก็ต้องเก็บข้อมูลในโรงเรียนหรือออกไปนอกโรงเรียนเพื่อเก็บข้อมูลจากกำนัน หัวหน้าชุมชน ผู้ปกครอง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ต้องดูจากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีรายการอยู่ศึกษาอยู่หรือค้นคว้าอยู่ว่าใช้อะไร ในภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นเพื่อมาสอนหรือพัฒนาการเรียนการสอนให้เด็กเป็นผู้รู้เช่น อาจจะใช้คติ ความคิด ความเชื่อ การประกอบอาชีพ หรือใช้เทคโนโลยีอดีตที่ยังใช้ได้ เช่น การใช้สมุนไพร เป็นต้น

4. การวางแผน การจะทำอะไรก็ตามจะต้องมีการวางแผน ถ้าไม่เขียนไว้โอกาสที่จะล้มมีสูงมาก ทำให้ไม่มีหลักฐานการเขียนรายงาน ไม่มีเอกสารที่จะเผยแพร่ผลงานให้คนอื่นรู้ว่าเราทำอะไร มีข้อดีและข้อผิดพลาดตรงไหน ตั้งแต่การสำรวจ การตั้งวัตถุประสงค์ และการดำเนินงานสิ่งเหล่านี้เป็นการวางแผน ซึ่งควรจะต้องดึงภูมิปัญญาหรือคนในชุมชนนั้นมาช่วยคิดให้รอบคอบไม่ควรคิดและทำคนเดียว เพราะถ้าไม่สำเร็จแล้วจะท้อแท้ใจ

เมื่อการวางแผนรอบคอบดีแล้ว ก็ลงมือทำ จัดเก็บข้อมูล บันทึก เรียบเรียงข้อมูลที่ได้จากความเป็นจริง แล้วนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหาว่าเกิดอะไรขึ้น ทำไม สิ่งเหล่านี้จะเป็นประโยชน์ในการเผยแพร่ว่า ถ้าใครจะนำไปทำ ก็จะไม่ทำผิดซ้ำรอยกับเรา ในขณะเดียวกันส่วนไหนที่เป็นจุดดี ใครนำไปทำก็อาจจะประสบความสำเร็จ ทั้งนี้ทั้งนั้นต้องคำนึงถึงความแตกต่างของสภาพชุมชนคนและวัฒนธรรม ซึ่งอาจมีผลกระทบทำให้ผลออกมาต่างกันได้ซึ่งถือเป็นขั้นตอนของการนำไปใช้การอภิปรายผล เป็นการเปรียบเทียบ แสดงความคิดเห็นสิ่งที่ได้ทำมาทั้งหมดทำได้ดีหรือไม่ดี ตรงไหน อย่างไร เพราะเหตุใดทำได้หรือทำไม่ได้ เป็นการอภิปรายแบบมีเหตุมีผลเมื่ออภิปรายผลแล้วต้องมีข้อเสนอแนะว่าจะทำอะไรต่อไป ถ้าใครจะนำผลของเราไปทำต่อเขาต้องทำอย่างไรซึ่งถือเป็นขั้นตอนของการประเมินผล

สมยศ มีเทศน์ (2543, หน้า 4-7) ได้กล่าวถึง การนำภูมิปัญญาท้องถิ่น มาช่วยในการจัดการเรียนการสอนว่า ควรจะเริ่มต้นที่

1. ความรัก หมายถึง ผู้บริหารและครูผู้สอนต้องมีความรัก ความเมตตาให้กับเด็ก รักโรงเรียน รักสถาบันวิชาชีพครู รักเพื่อนร่วมงาน เมื่อพ่อแม่เห็นครูรักลูกของเขาสอนลูกของเขาให้ได้ดี เขาก็จะรักครู รักผู้บริหาร รักโรงเรียน และความร่วมมือต่าง ๆ ก็จะตามมาภายหลัง
2. ทำงานด้วยหลักการ ไม่ทำอะไรตามใจตนเอง เช่นถ้าเรามีตำแหน่งเป็นผู้บริหาร โรงเรียน กฎหมายกำหนดให้มีหน้าที่ความรับผิดชอบในการบริหารโรงเรียน ดังนั้นการสั่งการอะไรก็ตาม ต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบและกติกาที่กำหนดไม่ใช่อารมณ์ หรือถ้าเป็นศึกษานิเทศก์ก็จะต้องทำหน้าที่ทางพัฒนางานวิชาการให้ดียิ่งขึ้นเป็นต้น
3. ประชาสัมพันธ์งานของโรงเรียนให้ชุมชนได้รับทราบในหลาย ๆ รูปแบบเช่น ทำป้ายประกาศเพื่อจูงใจให้ชุมชนเข้ามาร่วมงาน ร่วมกิจกรรม ของโรงเรียน เป็นต้น
4. ทำงานด้วยมือ ไม่ใช่แค่เพียงนิ้วเท่านั้น หมายถึงมือมี 10 นิ้วก็ใช้ทั้ง 10 นิ้ว นั่นคือเวลาที่ไปพบผู้ปกครองก็ไม่ควรแต่ใช้นิ้วสั่งเพียงอย่างเดียว การใช้นิ้วสั่งเหมือนกับว่าเป็นเจ้านายคนที่ถูกสั่งข้อมไม่พอใจ มนุษย์ทุกคนไม่มีใครอยากเป็นลูกน้อง ทุกคนอยากจะเป็นนายแม่แต่จะเป็นนายตัวเองก็ยังมี แต่อย่างไรก็ตามเมื่อเราเป็นนายของตัวเองยังไม่ได้ จะหวังเป็นนายคนอื่นก็คงจะลำบาก
5. ใช้หลักสี่ คือหลักธรรมหรือคุณธรรม 4 ประการ ได้แก่พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 ซึ่งจะช่วยให้เกิดความสุขในการทำงานหลักสี่ หมายถึง เบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องข้าง (ซ้ายขวา) ในการทำงานถ้าเรายึดหลักเพียงหนึ่งหลัก หรือยึดนายเพียงอย่างเดียว เมื่อนายไม่อยู่ หรือนายตกอับเราจะพลอยลำบากไปด้วย ดังนั้นในการทำงานควรเอาใจใส่ทั้งเจ้านายและลูกน้องทุกคนในกรณีของครูผู้สอน ถ้าเราเอาใจใส่เด็ก ก็หมายถึงว่าเราได้เอาใจผู้บริหารด้วยแล้ว ถึงแม้จะไม่ได้เอาใจใส่ผู้บริหารโดยตรงก็ตาม นอกจากนั้นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งในการทำงาน คือ ความมั่นคงได้แก่ ความมั่นคงด้านจิตใจ ความมั่นคงด้านอารมณ์ และความมั่นคงด้านอาชีพ

จากการศึกษาในเรื่องแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนอาจสรุปได้ว่า การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมีคุณภาพนั้น ควรมีการนำระเบียบวิธีวิจัยมาใช้ซึ่งเป็นกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ในการแสวงหาความรู้ ข้อเท็จจริง ข้อค้นพบอย่างมีหลักฐานยืนยันได้ พิสูจน์ได้ ขณะเดียวกันครูผู้สอนต้องเต็มใจและศรัทธาที่จะเปลี่ยนวิธีการสอนจากการเน้นการถ่ายทอดความรู้มาเป็นการแสวงหาปัญหาอย่างแท้จริง เน้นการเรียนรู้จากสถานการณ์จริงผู้บริหารและครูต้องมีความจริงใจเชื่อถือและศรัทธาต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างแท้จริง

### ปัญหาด้านการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอน

ประเวศ วะสี ( 2546, หน้า 14) กล่าวถึง ปัญหาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนไทยไว้ ดังนี้

1. คนไทยขาดความเชื่อมั่นในภูมิปัญญาของตนเองพบว่า เมื่อคนไทยรับเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เป็นภูมิปัญญาสากลเข้ามาจำนวนมากจนถึงเป็นวิถีชีวิตประจำวัน เป็นการยอมรับถึงภูมิปัญญาสากลมากกว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน และอยู่ในภาวะขาดความเชื่อมั่นในการพึ่งพาภูมิปัญญาของตนในการแก้ปัญหาของตนเอง ของสังคม และของประเทศ

2. ภูมิปัญญาใหม่ทำลายสภาพสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การพัฒนาในช่วง 4 ทศวรรษที่ผ่านมาเป็นการเร่งการพัฒนาเศรษฐกิจตามภูมิปัญญาสมัยใหม่ หรือภูมิปัญญาสากลได้ทำลายสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติไปเป็นจำนวนมาก เช่นทำลายป่าเขาที่สมบูรณ์กลายเป็นป่าภูเขาหัวโล้น เพื่อทำการเกษตรแบบใหม่ ภูเขาถูกระเบิดทำลายนำไปเป็นวัสดุก่อสร้าง อีกทั้งสัตว์ป่าสัตว์น้ำ ทั้งน้ำจืดและน้ำเค็มถูกไล่ล่าอย่างขาดเมตตาธรรมเพื่อนำไปเป็นอาหารของคนเช่น เกิดน้ำท่วมและภาวะแห้งแล้งทุกปี เป็นต้น

3. การดำรงชีวิตของผู้คนในยุคปัจจุบันผิดปกติ เมื่อสภาพแวดล้อมขาดความสมดุลเนื่องจากขาดความอุดมสมบูรณ์ การทำมาหากินก็ฝืดเคือง รายได้น้อยกว่ารายจ่าย ไม่สามารถหาเลี้ยงชีพในท้องถิ่นเดิมได้ ต้องทิ้งถิ่นเดิมไปทำงานในที่อื่น ทำให้การดำรงชีพผิดปกติเช่น เด็กและคนชราถูกทอดทิ้งไว้ในหมู่บ้าน เด็กไร้พ่อขาดแม่ ทำให้เกิดปัญหาขาดความอบอุ่น ก้าวร้าวเด็กขาดการอบรมเลี้ยงดูที่ดี ขาดการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน ขาดคุณธรรมจริยธรรมในการดำรงชีวิต เกิดปัญหาครอบครัวแตกแยก ปัญหาสังคมปัญหาอาชญากรรมปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นต้นแม้แต่การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ในโรงเรียนของประเทศไทยก็ได้เกิดปัญหาคือช่วยกันกันดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2547, หน้า 94) ได้เขียนถึงปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนไว้ว่า

1. การขาดแคลนผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาเนื่องจากผู้มีความรู้ความสามารถด้านภูมิปัญญาถึงขั้นเป็นผู้ทรงภูมิปัญญามีอายุมากขึ้นและเสียชีวิตไปเป็นจำนวนมาก คนรุ่นหลังที่รับการสืบทอดต่อมามีจำนวนน้อยลง จึงทำให้ขาดแคลนผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาไทย

2. ผู้คนส่วนใหญ่ ละเลย ละทิ้ง ไม่สนใจที่จะศึกษาภูมิปัญญาไทย ทั้งนี้เนื่องจากความเข้าใจผิด หลงใหลมีค่านิยมต่อภูมิปัญญาสากลมากขึ้นและรับภูมิปัญญาสากลเข้ามาอย่างขาดความระมัดระวัง โดยไม่เห็นคุณค่าภูมิปัญญาไทย มีผู้ยอมรับภูมิปัญญาไทยเพียงเล็กน้อย ภายในวงจำกัด



ภูมิปัญญาไทยจึงถูกห่มคลุมเคลือบว่า เป็นสิ่งที่ไม่ค่อยมีคุณค่าต่อสังคมไทยเท่าที่ควรในที่สุดจึงพากันละเลยและละทิ้งภูมิปัญญาไทยไปจนเกือบจะหมดสิ้น

3. การจัดการศึกษาในปัจจุบันจัดแบบขาดทิศทางภูมิปัญญา กล่าวคือ เป็นการจัดการศึกษาถ่ายทอดภูมิปัญญาสากลมากกว่าภูมิปัญญาไทย โดยเฉพาะการศึกษาในระบบ ได้จัดการศึกษาถ่ายทอดภูมิปัญญาสากลมากที่สุด และจัดปานกลางในการศึกษานอกระบบ และลดลงมาตามลำดับในการศึกษาตามอัธยาศัย

4. ขาดการสร้างสรรคองค์ความรู้ภูมิปัญญาไทยอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เนื่องจากไม่มีระบบการเก็บรวบรวม บันทึก ประมวลผล และการใช้ระเบียบวิธีการวิจัยอย่างมีประสิทธิภาพ ค้นหาและพัฒนาสร้างองค์ความรู้ใหม่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาไทยอย่างจริงจัง ทำให้ภูมิปัญญาไทยไม่สามารถปรับประยุกต์และนำมาใช้ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต ในปัจจุบันได้อย่างเหมาะสมจึงทำให้ภูมิปัญญาเกิดการสูญหายไปเป็นจำนวนมาก

5. ขาดนโยบายในการส่งเสริมด้านภูมิปัญญาไทย ยังไม่พบว่า มีนโยบายหรือทิศทางในการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ด้านภูมิปัญญาไทยที่สอดคล้องกับศักยภาพ ปัญหาและภูมิปัญญาของประชาชนในแต่ละท้องถิ่น อีกทั้งการจัดการศึกษาในปัจจุบันขาดความต่อเนื่องด้านภูมิปัญญาไทย ขาดความสัมพันธ์กับสถานการณ์โดยรวมของสังคม ขาดการเชื่อมโยงอย่างเป็นองค์รวมกับปัญหาของประชาชน ตลอดจนทั้งหน่วยงานของราชการขาดการประสานกันในการจัดการศึกษาด้านภูมิปัญญาไทยในแต่ละท้องถิ่น

และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2547, หน้า 162) ยังได้เน้นถึงปัญหาของครูในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอนไว้ว่า สถานศึกษาขาดการสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ และงบประมาณด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นอย่างมาก อีกทั้งวิทยากรท้องถิ่นหรือผู้ทรงภูมิท้องถิ่นมีความเข้าใจในการถ่ายทอดภูมิปัญญาตามระบบใหม่ค่อนข้างน้อย ในขณะที่ครูผู้สอนในโรงเรียนก็มีความเข้าใจในการนำความรู้และประสบการณ์ของผู้ทรงภูมิปัญญาในท้องถิ่นมาจัดกิจกรรมการเรียนการสอนค่อนข้างน้อยเช่นกัน นอกจากนี้ตามปกติครูผู้สอนในโรงเรียนมีภารกิจมากจนกระทั่ง ไม่มีเวลาที่จะนำความรู้และประสบการณ์ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการเรียนการสอน ระบบการบริหารการศึกษาในการบริหารงานบุคคลในสถานศึกษาไม่เอื้อให้ครูผู้สอนออกนอกสถานศึกษาเพื่อประสานงานหรือแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญากับผู้ทรงภูมิปัญญาในท้องถิ่น นอกท้องถิ่น หรือนำนักเรียนออกไปศึกษานอกสถานที่หรือชุมชน ผู้บริหารสถานศึกษา ครูและชุมชนบางส่วนยังไม่เข้าใจสิ่งทีถือว่าสำคัญในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับหลักสูตรที่พึงประสงค์คือ ไม่เข้าใจเนื้อหาของหลักสูตรท้องถิ่นและแนวทางในการนำหลักสูตร ไปใช้ในระดับที่จะเกิดผลในทางปฏิบัติ ไม่เข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่นและไม่เข้าใจเนื้อหาความรู้ของผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น วิทยากรท้องถิ่น

หรือวิทยากรภายนอก แม้ว่าหลักสูตรได้เปิดกว้างให้ท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการนำหลักสูตรไปใช้มานานแล้วแต่โรงเรียนไม่สามารถทำให้เกิดผลในทางปฏิบัตินอกจากนั้นครูบางส่วนไม่ถือว่าการให้บริการประชาชนหรือการช่วยเหลือชุมชนเป็นหน้าที่ แต่จะขอสอนตามหน้าที่เสียก่อน ไม่ได้คิดว่าการพบปะแลกเปลี่ยนความรู้จักกับชุมชนก็เป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรเหมือนกัน นอกจากนี้การจัดการเรียนการสอนส่วนหนึ่งอยู่ที่ครูและวิธีการ การจัดการเรียนการสอนของครู การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบ โรงเรียน การประสานสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรใน โรงเรียนและชุมชนยังไม่ชัดเจน ชุมชนจึงไม่สามารถเข้าไปร่วมกับโรงเรียนได้ และการจัดการเรียนการสอนยังไม่ได้ปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นเท่าที่ควร การจัดการกระบวนการเรียนรู้ยังไม่เป็นไปในลักษณะที่ทำให้เด็กเกิดเจตคติที่ดีในการแสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาหลักสูตรที่ใช้ภูมิปัญญาการเรียนรู้ที่เด็กกระทำอยู่เสมอ

จากการศึกษาในเรื่องปัญหาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจสรุปได้ว่า การจัดการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นนับว่ามีปัญหาอุปสรรคหลายด้านเช่น สถานศึกษาขาดการสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์และงบประมาณผู้ทรงคุณวุฒิปัญญาท้องถิ่นมีความเข้าใจในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นตามระบบใหม่ค่อนข้างน้อย ในขณะที่เดียวกันครูผู้สอนในโรงเรียนก็มีความเข้าใจในการนำความรู้และประสบการณ์ของผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นในท้องถิ่นมาจัดกิจกรรมการเรียนการสอนค่อนข้างน้อยเช่นกัน ดังนั้นการจัดการเรียนการสอนจึงไม่สามารถปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นได้เท่าที่ควร

### ครูสังกมศึกษา

#### ความหมายของครูสังกมศึกษา

กรมวิชาการ (2545, หน้า 8) ได้กล่าวถึงในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบโรงเรียนนั้นบางท้องถิ่นการประสานสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรในโรงเรียนและชุมชนยังไม่ชัดเจนคืบคั้น ดังนั้นบทบาทของครูผู้สอนควรมีการปรับเปลี่ยนดังนี้

1. ครูจะต้องศึกษาชุมชน พร้อมทั้งเก็บข้อมูลจากชุมชน ทั้งการสังเกตและสอบถามชาวบ้านผู้รู้ในท้องถิ่น ตลอดจนควรนำสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวของผู้เรียนหรือสิ่งที่ปัญหาของชุมชนมากำหนดไว้ในหลักสูตรเพื่อนำไปสู่การจัดการเรียนการสอน
2. ครูจะต้องศึกษาศาสตร์ชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน พร้อมทั้งศึกษาวิธีการเลือกเอาสิ่งที่เป็นศาสตร์สากลเข้าไปผสมผสานกับความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. ครูควรรหาโอกาสเพิ่มเติมความรู้และศึกษาวิธีการต่าง ๆ จากการไปเยี่ยมโรงเรียนอื่นเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาตนเองและพัฒนา โรงเรียนให้ดีขึ้น

4. ในการจัดการเรียนการสอนเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นการเฉพาะ ครูควรจะต้องศึกษากฎมี ปัญหาท้องถิ่นเข้ามาร่วมเป็นวิทยากร หรือเป็นที่ปรึกษา ควรระดมบุคลากร คณะบุคคลที่เข้าใจในการศึกษา เช่น พระสงฆ์ องค์กรท้องถิ่น วิทยากรท้องถิ่น ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนเท่าที่ทำได้

5. ครูควรจัดให้มีกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่หลากหลายไม่ยึดแต่หนังสือเรียน เท่านั้น

สุทธิพันธ์ ปรัชญพฤทธิ (2544, หน้า 122) ได้ให้ความหมายของการเป็นครูผู้สอน รายวิชาสังคมศึกษา ไว้ว่า

1. มีพื้นฐานความรู้ในสาขาวิชาสังคมศาสตร์ ได้แก่ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม รู้สภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก

2. มีประสบการณ์ทางสังคม ได้แก่ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมเพื่อจะได้นำประสบการณ์เหล่านั้น ไปแนะนำผู้อื่นได้

3. มีความรู้และมีความเชื่อมั่นในการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

4. มีทักษะในการเป็นผู้นำ มีความสามารถในด้านมนุษยสัมพันธ์ รู้จักพิจารณาแก้ไข ปัญหาต่าง ๆ และตัดสินใจได้ถูกต้องเหมาะสมกับเหตุการณ์

5. เป็นผู้นำในกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียนและชุมชน เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการ จัดกิจกรรมของโรงเรียนและการจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชนเพราะกิจกรรมต่าง ๆ จะช่วยให้ผู้เรียนได้ เรียนรู้ด้วยการกระทำและมีประสบการณ์ตรงทางด้านความรู้และสังคม

ถัดมา ศิลา น้อย (2544, หน้า 96) ได้กล่าวถึงลักษณะการเป็นครูสอนสังคมไว้ว่า

1. การตัดสินใจ ครูสังคมศึกษาจะต้องตัดสินใจหลายอย่าง เช่น จะใช้เวลาอย่างไรที่จะสอน เวลาไหน เวลานานเท่าไร หัวข้ออะไร วิธีการที่จะให้นักเรียนจะมีส่วนร่วมทำอะไบบ้าง

2. การใช้ทฤษฎีการเรียนรู้ ในเรื่องการพัฒนาการของความรู้ พัฒนาการทางร่างกายที่จำเป็นสำหรับการเรียนในชั้นเรียน และการมีส่วนร่วมในการเรียนการสอน ครูต้องส่งเสริมในเรื่อง แรงจูงใจ การตอบสนอง ฯลฯ

3. มีการเปลี่ยนแปลงวิธีสอนซึ่งจะเป็นผลต่อการสอน ทำให้มีชีวิตชีวาสนุกสนาน ไม่น่าเบื่อหน่ายต่อการทำงานในหน้าที่ซ้ำซาก มีการเปลี่ยนแปลงขอบเขตของเทคนิควิธีการสอนให้ กว้างขวางออกไปนอกเหนือจากบทเรียน เช่น การอภิปรายกลุ่มย่อยเพื่อการตัดสินใจหรืออภิปราย ทั้งห้อง การลงมติการทำงาน การแสดงละคร การก่อสร้าง การวาดภาพ การพูด อ่านในใจ และการ แก้ปัญหา

4. สร้างความสัมพันธ์กับวิชาอื่นในสาขาวิชาสังคมศึกษา มีลักษณะเนื้อหาที่ครูสามารถ เชื่อมโยงสัมพันธ์กับวิชาอื่นได้ เช่น สอนเรื่องวัฒนธรรมในท้องถิ่น สัมพันธ์กับวิชาศิลปะและดนตรี ทักษะเกี่ยวกับพื้นที่สัมพันธ์กับการอ่านวิชาคณิตศาสตร์ สอนการสืบสวนกับวิชาวิทยาศาสตร์ สรุปแล้วคือการบูรณาการทุกวิชาเข้ามาไว้ในระบบการเรียนการสอนสังคมศึกษาเมื่อครูทำได้นักเรียนย่อมประสบผลสำเร็จในการจัดประสบการณ์เรียนรู้ และถ่ายโยงในการเรียนได้
5. สร้างความสัมพันธ์ระหว่างความจริงและความคิดรวบยอด การที่จะให้นักเรียนมีความคิดรวบยอดที่ถูกต้อง ครูต้องพยายามรวบรวมความจริงเป็นโครงสร้าง เพื่อสัมพันธ์กับความคิดรวบยอด
6. สอนเพื่อการถ่ายโยงการเรียนรู้ ในบทเรียนวิชาสังคมศึกษาทุกบทเรียน ครูต้องพยายามให้นักเรียนนำความรู้ความคิดที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง
7. เน้นความสำคัญของประสบการณ์ นักเรียนในวัยประถมศึกษา ครูจะต้องให้นักเรียนได้รับประสบการณ์ตรง และลงมือปฏิบัติกิจกรรมด้วยตนเอง
8. ใช้พฤติกรรมประชาชนเป็นศูนย์กลางสำหรับการเรียนวิชาสังคมศึกษาในแง่ของการดำรงชีวิต การร่วมมือ การจัดสรร ความรู้สึก ความสัมพันธ์กับคนอื่น เป็นหลักในการแบ่งกลุ่มทำงาน
9. การเก็บรวบรวมเครื่องมือ ครูสังคมศึกษาจะต้องรู้จักที่จะเก็บ ขอบืม รวบรวม เครื่องมือที่จะให้ความรู้ในวิชาได้ดีขึ้น เช่น เกม แผนที่ต่าง ๆ หนังสือ รูปภาพ
10. การสอนเนื้อหาวิชาสังคมศึกษานั้น บางครั้งก่อนที่จะสอนในแต่ละปี ครูอาจจะต้องคิดถึงเนื้อหาที่ครอบคลุมวิชาสังคมศึกษาว่ามีเนื้อหาอะไรบ้าง ครูจะต้องวางโครงการเพื่อให้นักเรียนเกิดพฤติกรรม
11. การสอนทักษะที่สำคัญ ทักษะที่มีความสำคัญอย่างมากที่สุด ได้แก่ ทักษะการสังเกต การจดบันทึก และการติดต่อสื่อสาร ถ้าครูสามารถสอนทักษะไว้เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมจัดได้ว่าสามารถทำงานที่ใหญ่ที่สุดได้ ในทักษะหนึ่ง ๆ ครูสามารถใช้ได้ในสถานการณ์เวลาที่แตกต่างกัน
12. สอนค่านิยมในเรื่องความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ ความมีส่วนร่วม การยอมรับนับถือ และเกียรติยศที่เป็นรูปแบบ ด้วยการพูดคุยถึงความคาดหวังที่ทุกคนต้องการ ซึ่งครูควรสอดคล้องกับนักเรียนในโอกาสต่าง ๆ
13. ให้เสรีภาพแก่นักเรียนในด้านการเรียนการสอน ให้โอกาสสนองความต้องการนักเรียน ให้เวลาแก่นักเรียน อาจจะเป็นหนึ่งวัน ของสัปดาห์ที่จะให้โอกาสนักเรียนได้ศึกษาความต้องการ เช่น จากสภาพแวดล้อมในชุมชน

14. คำนี้ถึงความแตกต่าง นักเรียนแต่ละคนมีความแตกต่างกันด้านความสามารถ สติปัญญา ความสนใจ ความพร้อม การให้งานของครูควรดูพื้นฐานเหล่านี้เป็นเกณฑ์ด้วย

15. เปลี่ยนแปลงสถานที่ นักเรียนถ้าเรียนในห้องเรียนเดิมตลอดวัน นักเรียนจะเกิดความเบื่อหน่าย ครูควรที่จะเปลี่ยนแปลงสถานที่เรียนหรือบริเวณห้องเรียน เช่น ป้ายนิเทศ มุมเกม มุมอ่านหนังสือ

16. ครูพยายามชักชวนให้นักเรียนประสบความสำเร็จ นักเรียนบางคนมีความคาดหวังในการเรียนต่ำ ครูที่สอนสังคมศึกษาต้องชี้ให้เห็นในเรื่องการเรียนที่ไม่ยาก ถ้านักเรียนวิธีที่จะไม่ยากเกินไป การเรียนก็จะประสบความสำเร็จ

17. การให้รางวัลและการชมเชย ถ้าครูทำอย่างจริงจัง ครูจะประหลาดใจในผลสำเร็จที่ปรากฏลักษณะของการให้รางวัลและคำชมเชย ควรจะให้เมื่อนักเรียนประสบความสำเร็จในการทำงาน

จากการศึกษาในเรื่องครูสังคมศึกษาอาจสรุปได้ว่า บทบาทของครูสังคมในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบการเรียนครูต้องมีการศึกษาชุมชน ครูต้องศึกษาศาสตร์ชาวบ้าน รู้จักผสมผสานระหว่างศาสตร์สากลกับความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ครูต้องมีการพัฒนาตนเองเสมอ การจัดการเรียนการสอนเรื่องหนึ่งเรื่องใดเป็นการเฉพาะครูควรมีการดึงศักยภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาร่วมเป็นวิทยากร

#### เขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต 5

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต 5 เป็นเขตการศึกษาที่ตั้งอยู่ห่างไกลตัวเมืองของจังหวัดเชียงใหม่และมีเส้นทางคมนาคมที่ค่อนข้างทุรกันดารยากลำบากในการเดินทางติดต่อกัน โดยมีที่อยู่ปัจจุบันตั้งอยู่ที่ 404 เลขที่ 10 ถนน สอด-วังสูง ตำบลหางคอง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ มีนายอินอาจ ลำพูนพงศ์ ดำรงตำแหน่ง ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา โรงเรียนที่มีอยู่ในสังกัดมี 3 อำเภอ คือ อำเภอฮอด อำเภอมก๋อย และอำเภอดอยเต่า ซึ่งโรงเรียนที่มีครูสังคมศึกษาสังกัดอยู่ในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เชียงใหม่เขต 5 นั้น มีจำนวนทั้งสิ้น ทั้งสิ้น 24 โรงเรียนคือ โรงเรียนชุมชนบ้านคอยเต่า โรงเรียนบ้านยางเปียง โรงเรียนบ้านห้วยไม้หก โรงเรียนบ้านนาเกียน โรงเรียนแม่ตื่นวิทยาคม โรงเรียนบ้านทุ่ง โรงเรียนบ้านทุ่งโป่ง โรงเรียนบ้านเตียนอาจ โรงเรียนบ้านวังลุง โรงเรียนบ้านผาแคน โรงเรียนบ้านดงคำ โรงเรียนบ้านนาฟ่อน โรงเรียนบ้านโป่ง โรงเรียนบ้านหลังท่อ โรงเรียนชุมชนบ้านท่าข้าม โรงเรียนอมก๋อยวิทยาคม โรงเรียนฮอดพิทยาคม โรงเรียนคอยเต่าวิทยาคม โรงเรียนบ้านวังหลวง โรงเรียนบ้านดั้นสำราญ โรงเรียนบ้านแอนใหม่ โรงเรียนบ้านแอนจัดสรร โรงเรียน โป่งทุ่ง และ โรงเรียนบ้านตาลเหนือ

### งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ลดาวัลย์ มะลิไทย (2550, หน้า 106) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาสภาพ และปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน สาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ในโรงเรียนสัมมาสิกขาศรีษะอโศก อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ ปัญหาที่พบมากที่สุดคือการกำหนดนโยบายของผู้บริหารสถานศึกษาในการปฏิบัติด้านการกำหนดนโยบายของโรงเรียนให้สอดคล้องกับแนวนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาถ่ายทอดแก่นักเรียน ปัญหาด้านครูผู้สอนพบปัญหามากที่สุด ในด้านเครือข่ายการเรียนรู้เรื่องการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นใน โรงเรียน ชุมชน ท้องถิ่น โรงเรียนและอื่น ๆ และจากส่วนกลางเพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอน และปัญหาด้านการเชิญวิทยากรและปราชญ์ชาวบ้านพบว่า มากที่สุดในด้านบุคลากร เรื่องการสนับสนุน และวางแผนให้ครูผู้สอนสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนอย่างค่อเนื่อง

อัจฉรา วรหาญ (2550, หน้า 58-61) ได้ทำการวิจัยเรื่องการจัดโครงการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นของโรงเรียนวัดปางเดิม อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ ในการจัดการ โครงการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นของโรงเรียนวัดปางเดิม อำเภอสะเมิงจังหวัดเชียงใหม่เกี่ยวกับบุคลากร โรงเรียนได้จัดบุคลากรเข้าปฏิบัติงานได้ตรงกับความสามารถหมุนเวียนภูมิปัญญาท้องถิ่นมาให้ความรู้แก่นักเรียน และกำหนดหน้าที่ในการปฏิบัติงานของบุคลากรแต่ละคน ส่วนที่ไม่ได้ปฏิบัติคือ จัดแหล่งเรียนรู้ให้บุคลากรต่อสาธารณชน ประเมินผลการปฏิบัติงานของบุคลากรในรูปของคณะกรรมการ และให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการจัดบุคลากรเข้าปฏิบัติงาน ส่วนปัญหาพบว่า บุคลากรขาดความรู้ ความเข้าใจ และความถนัดเฉพาะเรื่อง บุคลากรไม่พอเพียงในการจัดการเรียนรู้ สำหรับด้านอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม โรงเรียนได้ให้บริการอาคารสถานที่แก่ชุมชนใช้ประโยชน์ของสถานที่อยู่อย่างคุ้มค่า และแนะนำนักเรียนให้ไปศึกษากับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่อยู่ในชุมชน ส่วนที่ไม่ได้ปฏิบัติคือ กระตุ้นให้บุคลากรมีส่วนร่วมในการรักษาอาคารสถานที่ แต่งตั้งคณะกรรมการบำรุงรักษาอาคารสถานที่ และจัดอาคารเรียนให้เพียงพอกับกิจกรรม ส่วนปัญหาพบว่า อาคารสถานที่คับแคบไม่เพียงพอกับการจัดแหล่งเรียนรู้ที่ดีและเหมาะกับการปฏิบัติ ขาดแคลนอาคารสถานที่ สำหรับข้อเสนอแนะควรจัดการอาคารสถานที่ให้เพียงพอกับจำนวนนักเรียน ส่วนด้านงบประมาณ โรงเรียนได้จัดการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดสรรงบประมาณตามความสำคัญของกิจกรรม จัดสรรงบประมาณเพื่อเป็นค่าตอบแทนวิทยากรท้องถิ่น และสำรวจแหล่งงบประมาณที่สนับสนุนการจัดโครงการ ส่วนที่ไม่ได้ปฏิบัติคือ ชี้แจงการบริหารงบประมาณของโครงการจัดสรรงบประมาณให้กับโครงการอย่างพอเพียงและตรวจสอบการใช้งบประมาณตามวัตถุประสงค์

ของโครงการ ส่วนปัญหาพบว่า งบประมาณไม่เพียงพอต่อการดำเนินงาน สำหรับข้อเสนอแนะควรให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จัดสรรงบประมาณที่ใช้ในการดำเนินงานให้เพียงพอ ส่วนวิธีปฏิบัติงานในโครงการ โรงเรียนได้กำหนดเป้าหมายความสำเร็จของการจัดการ โครงการ ประเมินการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้จัดการเรียนรู้ และนำเสนอผลการจัดการ โครงการภายในสถานศึกษา ส่วนที่ไม่ได้ปฏิบัติคือ นำเสนอผลการจัดการ โครงการภายนอกสถานศึกษา ประเมินผลการจัดการ โครงการ และส่งเสริมให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมประเมินตนเองในด้านการเรียนรู้ ส่วนปัญหาพบว่า วิทยากรให้ความรู้มีน้อย ไม่เพียงพอกับผู้เรียนที่มีมากสำหรับข้อเสนอแนะควรจัดวิทยากรให้ความรู้เพียงพอกับจำนวนนักเรียน ควรจัดทำ โครงการส่งเสริมภูมิปัญญาอย่างต่อเนื่องและจริงจัง

อรรถพร ฝ้าย (2547, หน้า 45-46) ได้ทำการวิจัยเรื่องการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานเขตพื้นที่การศึกษาเชียงราย เขต 1 พบว่า 1. ครูสังคมส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง 40-49 ปี มีอายุราชการอยู่ในช่วง 20-29 ปี ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสอนสังคมศึกษามาเป็นเวลา 1-9 ปี ส่วนใหญ่มีวุฒิการศึกษาในระดับปริญญาตรี 2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สถานศึกษาขั้นพื้นฐานตั้งอยู่และสามารถนำไปใช้ในการสอนได้คือ แนวความคิดและความเชื่อ ความวิชาวบ้าน ประเพณีในท้องถิ่น พิธีกรรมและหลักธรรมทางพุทธศาสนา และคำนิยามด้านความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น เป็นต้น 3. การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสอนของครูสังคมศึกษา พบว่าครูสังคมศึกษาใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 โดยมีลักษณะที่ครูสังคมศึกษานำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม คือ การเชิญผู้มีความรู้ในภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาเป็นวิทยากร ให้ความรู้แก่นักเรียนในสถานศึกษา การนำนักเรียนเข้าไปเรียนรู้กับผู้มีความรู้ในเรื่องภูมิปัญญาของท้องถิ่นถึงแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยตนเองและพบว่าวิธีการที่ครูสังคมศึกษานำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการสอน คือ ครูสังคมศึกษาใช้เป็นเนื้อหาความรู้ให้กับนักเรียนใช้เป็นสื่อการสอนให้กับนักเรียนและใช้เป็นแหล่งสืบค้นหาความรู้ของนักเรียนด้วยการที่ครูสังคมศึกษามอบหมายให้นักเรียนเข้าไปสืบค้นหาความรู้ด้วยตนเองแล้วนำผลที่ได้มาส่งครูเป็นการบ้าน 4. อุปสรรคและปัญหาในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการสอนของครูสังคมศึกษาพบว่าวิทยากร ในท้องถิ่นมีจำนวนน้อย และสถานศึกษา

สุชัยญา วงศ์เวสซ์ (2550, หน้า 66-67) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ผลการใช้รูปแบบกระบวนการคิดสร้างสรรค์เพื่อสอนเขียนนิทานอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับนักเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า 1. นักศึกษาที่ได้รับการสอนเขียนนิทานอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้รูปแบบการสอนกระบวนการคิดสร้างสรรค์มีการพัฒนาการทางความคิดสร้างสรรค์สูงขึ้น

หลังจากเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .01 2. ผลการประเมินความสามารถในการเขียนนิทาน อนุรักษนิยมปัญญาท้องถิ่นของนักศึกษา หลังจากการเรียนโดยใช้รูปแบบการสอนความคิดสร้างสรรค์ พบว่า ผู้เรียนสามารถทำคะแนนอยู่ในระดับดี หรือ ร้อยละ 70 ขึ้นไป จำนวน 46 คน หรือร้อยละ 92 ของจำนวนผู้เรียนทั้งหมดซึ่งถือว่าผ่านเกณฑ์ของการวิจัยครั้งนี้ตั้งอยู่ห่างไกลจากแหล่งวิทยาการ

จินจิรา ทิพย์วงศ์ (2552, หน้า 79) ทำการวิจัยเรื่อง การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นทางด้าน วิทยาศาสตร์มาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้รายวิชาวิทยาศาสตร์เพิ่มเติม เรื่อง นาข้าวสันป่าตอง พบว่า 1. ผลการศึกษานิเทศศาสตร์ท้องถิ่นทางด้านวิทยาศาสตร์เพื่อนำมาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้รายวิชาวิทยาศาสตร์เพิ่มเติม เรื่อง นาข้าวสันป่าตอง โดยผู้วิจัยทำการวิเคราะห์พบว่ามีเนื้อหา หลักการทางวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกันสามด้าน คือ ชนิด พันธุ์และสมบัติของข้าว ดินและปุ๋ยที่เหมาะสมกับนาข้าวและเครื่องมือที่ใช้ในการทำนาข้าว 2. ได้จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นรายวิชาวิทยาศาสตร์เพิ่มเติม เรื่อง นาข้าวสันป่าตอง โดยได้รับความร่วมมือจากปราชญ์ท้องถิ่น ครูวิทยาศาสตร์ ชุมชน และวิทยาการ ในการให้ความรู้กับนักเรียน อีกทั้งนักเรียนและผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการเสนอความ คาดหวังในการเรียน 3. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนที่ได้รับการสอน โดยการนำภูมิปัญญา ท้องถิ่นทางด้านวิทยาศาสตร์เพื่อนำมาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้รายวิชา วิทยาศาสตร์เพิ่มเติม เรื่อง นาข้าวสันป่าตอง หลังการสอนสูงกว่าก่อนการสอน

วิมลสิริ สุริภาสพรพงศ์ (2550, หน้า 155) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การสืบทอดภูมิปัญญา ท้องถิ่นและการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน: กรณีศึกษา การทำข้าวหลามในชุมชนพระงาม จังหวัด นครปฐม ผลการวิจัยพบว่า 1. กระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาการทำข้าวหลามในชุมชนพระงาม ประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้ 1) แรงจูงใจในการเรียนรู้ จำนวนได้ 5 ประการ ได้แก่ สภาพแวดล้อม การสนับสนุนจากผู้ใหญ่ ความสนใจและความชอบส่วนตัว แรงจูงใจด้านเศรษฐกิจ การสนับสนุน จากหน่วยงานต่าง ๆ 2) ลักษณะการเรียนรู้จำนวนได้ 4 ลักษณะ ได้แก่ การเรียนรู้จากบรรพบุรุษ การเรียนรู้จากการคิดแปลง การเรียนรู้จากการเลียนแบบ การเรียนรู้โดยการอบรมสัมมนาและดูงาน 3) รูปแบบการถ่ายทอดมี 2 รูปแบบ ได้แก่ การถ่ายทอดภายในครอบครัวและการถ่ายทอดให้กับ บุคคลภายนอก 4) วิธีการถ่ายทอด จำนวนได้ 5 วิธี ได้แก่ การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง การให้ฝึกปฏิบัติ จริง การบอกกล่าวและการแนะนำ การบรรยายและการสาธิต การให้จดเป็นลายลักษณ์อักษร 5) ปัญหาอุปสรรคในการถ่ายทอด ได้แก่ ด้านผู้ถ่าย คือ การไม่มีเวลา ปัญหาด้านสุขภาพ ด้านผู้รับ ถ่ายทอด คือขาดความมานะอดทน คนรุ่นใหม่มีการศึกษาสูงจึงประกอบอาชีพอื่นและการใช้เวลา ว่างไปทำสิ่งอื่นมากกว่า ด้านสภาพแวดล้อม คือ การขาดแคลนวัตถุดิบ ความสกปรกและฝุ่นละออง 2. ความเชื่อมโยงของภูมิปัญญาข้าวหลามกับการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน สามารถสรุปได้ ดังนี้ 1) การสร้างรายได้ให้กับครอบครัว การทำข้าวหลามสามารถยึดเป็นอาชีพหลักทำให้ครอบครัวมี

รายได้ประจำ ส่งผลให้ผู้ประกอบอาชีพนี้สามารถพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ 2) ความเชื่อมโยงกับอาชีพอื่น การทำข้าวหลามช่วยส่งเสริมให้เกิดอาชีพที่เกี่ยวข้อง ช่วยสร้างงานและกระจายรายได้ ทำให้มีเงินหมุนเวียนในชุมชน 3) การรวมกลุ่มผู้ประกอบอาชีพข้าวหลาม เป็น "ชมรมข้าวหลามนครปฐม" ทำให้เกิดความเข้มแข็งหลายด้าน เช่น สร้างอำนาจต่อรองในด้านต่าง ๆ สร้างมาตรฐานและพัฒนาผลิตภัณฑ์ ขยายกิจกรรมที่หลากหลาย สร้างความสามัคคี 4) การส่งเสริมสนับสนุนภายนอก การส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องทำให้เกิดการพัฒนาการผลิตและช่องทางการจำหน่าย

กฤษณ์ย์ ปิตรีศน์ ( 2548, หน้า 85-86) ทำการวิจัยเรื่อง ผลของการใช้ชุดฝึกเพื่อส่งเสริมความสามารถในการทำโครงการวิทยาศาสตร์ที่พัฒนามาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ผลการวิจัยพบว่า 1. ได้ชุดฝึกเพื่อส่งเสริมความสามารถในการทำโครงการวิทยาศาสตร์ที่พัฒนามาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนประกอบด้วยกิจกรรมทั้งหมด 5 กิจกรรม คือ กิจกรรมที่ 1 เพิ่มน้ำหนักไม้บ้านด้วยโปรตีนจากถั่วเหลือง กิจกรรมที่ 2 หมักเหล้าสาโทอย่างไรให้มีรสชาติดี กิจกรรมที่ 3 ผ้าสวยด้วยสีจากธรรมชาติ กิจกรรมที่ 4 เสาะหาธาตุเหล็กในผักพื้นบ้าน และ กิจกรรมที่ 5 เครื่องอัดน้ำมันงา โดยในแต่ละกิจกรรมให้นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติการทำโครงการวิทยาศาสตร์ที่พัฒนามาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นตามขั้นตอนของชุดฝึก โดยอาศัยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ในการทำกิจกรรม ให้นักเรียนได้มีการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งจากเนื้อหาในชุดฝึก และจากแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นในอำเภอแม่ลาน้อยและอำเภอใกล้เคียง เมื่อสร้างชุดฝึกเสร็จแล้ว ผู้เชี่ยวชาญร้อยละ 80 มีความเห็นสอดคล้องกันว่าชุดฝึกเพื่อส่งเสริมความสามารถในการทำโครงการวิทยาศาสตร์ที่พัฒนามาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความเหมาะสมในด้านความตรงของเนื้อหาและโครงสร้าง อีกทั้งยังเหมาะสมที่จะนำไปใช้ในการส่งเสริมทำโครงการวิทยาศาสตร์ที่พัฒนามาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น 2. ผลการศึกษาความสามารถในการทำโครงการวิทยาศาสตร์ที่พัฒนามาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนที่ได้รับการสอน โดยใช้ชุดฝึกเพื่อส่งเสริมความสามารถในการทำโครงการวิทยาศาสตร์ที่พัฒนามาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นพบว่า นักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายกลุ่มตัวอย่าง มีจำนวน 33 คน ที่ได้รับการสอนโดยใช้ชุดฝึกเพื่อส่งเสริมความสามารถในการทำโครงการวิทยาศาสตร์ สามารถทำโครงการวิทยาศาสตร์ที่มีเนื้อหาในการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้อยู่ในระดับดีเยี่ยม จำนวน 2 โครงการ มีความสามารถในการทำโครงการในระดับดี จำนวน 6 โครงการ และเมื่อประเมินความสามารถในการทำโครงการวิทยาศาสตร์โดยรวมแล้ว พบว่า นักเรียนมีความสามารถในการทำโครงการวิทยาศาสตร์อยู่ในระดับดี

นิสรา จันดีระรังษี (2552, หน้า 99) ทำการวิจัยเรื่อง ผลการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับ เครื่องมือดักจับสัตว์พื้นบ้านสำหรับการสอนวิทยาศาสตร์ เรื่องพฤติกรรมสัตว์ ผลการวิจัยพบว่า

1. ชิ้นงานภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับเครื่องมือดักจับสัตว์พื้นบ้านที่สามารถนำมาประกอบการจัดการเรียนการสอนวิชา วิทยาศาสตร์ เรื่องพฤติกรรมสัตว์ มีทั้งหมด 23 รายการ
2. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน หลังการสอนสูงกว่าก่อนการสอนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.1
3. ความสามารถในการทำโครงการวิทยาศาสตร์ของนักเรียนที่ได้รับการสอน โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เกี่ยวกับเครื่องมือดักจับสัตว์พื้นบ้านสำหรับการสอนวิทยาศาสตร์ เรื่องพฤติกรรมสัตว์ มาประกอบการเรียนการสอน โดยเป็นโครงการประเภทสิ่งประดิษฐ์ อยู่ในระดับดี

กุลยารัตน์ ทศมี (2547, หน้า 68) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความตระหนักคุณค่าในภูมิปัญญาท้องถิ่นของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายที่ได้รับการสอน โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในวิชา ฟิสิกส์ ผลการวิจัยพบว่า

1. ชิ้นงานภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถนำมาประกอบการจัดการเรียนการสอนวิชาฟิสิกส์ เรื่อง สมดุลกล มีทั้งหมด 19 รายการ โดยผู้วิจัยทำการวิเคราะห์เป็น 2 ประเด็น คือ
  - 1.1) วิธีการประดิษฐ์และการใช้งาน โดยทำการวิเคราะห์ชิ้นงานภูมิปัญญาท้องถิ่นถึงวิธีการประดิษฐ์การใช้งานและเทคนิควิธีการต่าง ๆ ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใช้ในการสร้างสรรค์ผลงาน
  - 1.2) หลักการวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง โดยทำการวิเคราะห์หลักการการประดิษฐ์การใช้งานหรือการทำงานของชิ้นงานภูมิปัญญาท้องถิ่นแต่ละรายการที่มีความสอดคล้องสัมพันธ์กับหลักการทางวิทยาศาสตร์สาขาฟิสิกส์ เรื่อง สมดุลกล เพื่อพิจารณาความเหมาะสมในการนำมาประกอบการจัดการเรียนการสอน
2. นักเรียนมีความตระหนักในคุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นหลังการสอนเพิ่มขึ้น จากขั้นการตอบสนองเป็นขั้นการเห็นคุณค่า อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.1
3. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนที่ได้รับการสอน โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นประกอบการจัดการเรียนการสอนในวิชาฟิสิกส์ เรื่อง สมดุลกล หลังการสอนสูงกว่าก่อนการสอนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01